

Katsaus ultimaten erikoiskieleen ja sen sanastoon englanti-suomi-ranska

Pro gradu -tutkielma
Reetta Heikkinen
Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot
Ranskan kääntämisen opintosuunta
helmikuu 2018

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot
Ranskan kääntämisen opintosuunta

HEIKKINEN, REETTA: Katsaus ultimaten erikoiskielen sanastoon: englanti-suomi-ranska

Pro gradu –tutkielma 55 sivua + liitteet 4 sivua + ranskankielinen tiivistelmä 9 sivua
helmikuu 2018

Pro gradu -työni tavoitteena on luoda katsaus ultimatussa käytettävän erikoiskielen sanastoon ja käyttää sitä esimerkkinä tarkasteltaessa laajemmin erikoiskieltä: sen ominaisuuksia, vaihteita, ongelmia ja asemaa suhteessa muihin kielen tasoihin. Tutkimuksessani haluan tuoda esille erikoiskielen kiinnostavuutta ja monipuolisuutta tutkimuskohteena. Vertailen ultimatussa englanniksi, suomeksi ja ranskaksi käytettävää sanastoa sekä näiden sanastojen ominaisuuksia ja muotoutumista lainasana-käsitteen kautta.

Aineistona tutkimuksessani käytän ultimaten virallista sääntötekstiä vuodelta 2017 ja sen käännöksiä suomeksi ja ranskaksi. Lisäksi olen ottanut työhön mukaan puhekielen tason: puhekielen aineisto toimii havainnollistavana esimerkkinä erikoiskielen sisäisestä vaihtelusta. Sanastoa olen koonnut kolmikieliseen taulukkoon, jossa esiintyvät niin sääntötekstien sanat kuin puhekielessä kuullut vastaavat ilmaukset. Aineiston analysointiin ja kommentointiin käytän pohjana lainasanojen eri tyyppiluokituksia, sekä ranskan- että suomenkielisistä lähteistä. Sivuan myös käännösteorioita sekä kielen sosiologisia ominaisuuksia. Lisäksi käytän lähteinä useita teoksia, joissa kuvataan erikoiskieliä yleisesti.

Ultimate on suhteellisen uusi laji, joten sanastokin on verrattain nuorta. Ultimate voidaan tulkita erikoisalaksi, ja siinä käytettävä kieli erikoiskieleksi. Sanastosta löytyy useita erikoiskielille ominaisia piirteitä. Suuri osa ultimatesanoista on substantiiveja. Englanninkielisiä alkuperäissanoja on käännetty eri tavoin suomeksi ja ranskaksi, mutta alkuperäissanoja käytetään silti huomattavan paljon, etenkin ranskan osalta. Tällaiset sitaattilainat ovat käytössä sääntötekstien käännöksissä, mutta rinnalle on usein luotu omakielisiä käännöksiä. Puhekielessä taas sitaatit ovat myös suomenkielessä yleisiä.

Sanojen lainaamisen tapaan voivat vaikuttaa monet tekijät, eikä aina pystytä sanomaan tarkkaa syytä. Kielten äänteellinen samankaltaisuus helpottaa vieraiden sanojen omaksumista sellaisinaan, mutta myös sanojen funktiolla on suuri merkitys. Säännöissä voidaan havaita enemmän kotouttamista kuin puhekielessä, sillä säännöt suuntautuvat laajalle lukijajoukolle. Sanastoon vaikuttavat myös hyvin muuttuvat seikat, kuten puhujien henkilökohtaiset mieltymykset, tyyliuutaukset ja vuorovaikutuksen ulottuvuudet (ryhmän valtarakenteet, kieli-identiteetti jne.). Erikoiskielen sanasto kehittyy usein itsekseen käyttötarkoituksensa mukaan. Mitä laajemmalle ala ja sen sanasto leviävät, sitä tärkeämpänä usein pidetään sanaston tieoista kehittämistä ja normittamista. Ultimaten tapauksessa tämä vaihe on käynnissä, ja voidaan pohtia, kuinka paljon sanastotyölle olisi tarvetta.

Avainsanat: erikoiskielet, lainasanat, sanastontutkimus, urheilu, ultimate, suomi, ranska

Tämä pro gradu –tutkielma on omistettu kaikille Suomen ultimatisteille.

Erityisesti haluan kiittää Tampereen yliopiston lajikerho FreezeBees ry:tä, jota ilman tuskin olisin koskaan tutustunut lajiin.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuksen tavoite	1
1.2 Aineisto.....	1
1.3 Tärkeimmät lähde-tekot.....	2
2. Mikä ihmeen ultimate?	3
2.1 Säännöt	3
2.2 Piirakkavuoasta liitokiekoksi – historiaa	5
2.3 Ultimate Suomessa ja Ranskassa.....	6
3. Näkökulmia sanaston tarkasteluun	9
3.2 Kääntäminen ja käännösteoriat.....	9
3.1 Sosiolingvistiikka	9
4. Kielen rakenteesta ja tasoista.....	11
4.1 Mistä ja miten kieli muodostuu?	11
4.2 Lainasanat	12
4.2.1 Yleistä lainasanoista.....	12
4.2.2 Lainasanojen tyypit.....	16
4.2.2.1 Loubier ja Sajavaara.....	17
4.2.2.2 Stylistique comparée	20
4.2.3 Semanttinen näkökulma.....	21
4.3 Erikoiskieli kielen osana.....	23
4.3.1 Mitä on erikoiskieli?	23
4.3.2 Termit ja erikoiskielen sanaston ongelmat.....	25
4.3.3 Kirjoitettu ja puhuttu erikoiskieli	28
5. Ultimaten erikoiskieli	30
5.1 Ultimate erikoiskielenä.....	30
5.2 Kirjoitettu, puhuttu, viitottu.....	31
5.3 Lainasanat ultimatussa.....	32
5.4 Ultimaten sanasto kielestä toiseen	33
5.4.1 Sanat tekstissä – katsaus ultimaten sääntöihin	33
5.4.1.1 Suomenkielinen käännös	34
5.4.1.2 Ranskankielinen käännös	37
5.4.1.3 Yhteenveto säännöistä.....	38
5.4.2 Sanat puheessa – katsaus pelikentille.....	40
5.4.2.1 Ultimatea suomeksi	41
5.4.2.2 Ultimatea ranskaksi	43

5.4.2.3 Yhteenveto puheesta	44
5.5 Yhteenveto ultimatien kielestä	46
6. Lopuksi	53
7. Lähteet	55
8. Liitteet.....	57
9. Résumé en français	61
1. Introduction	61
2. C'est quoi, l'ultimatum ?	62
3. Des points de vue pour observer la langue	63
3.1 Mots empruntés	63
3.2 Sociolinguistique	65
3.3 Langue de spécialité	65
4. L'ultimatum en tant que langue de spécialité	67
5. Conclusion	69

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen tavoite

Ultimate on Suomessa yksi pienistä, mutta koko ajan kasvavista urheilulajeista. Kyseessä on liitokiekolla pelattava joukkuelaji, joka rantautui Suomeen 70-luvun paikkeilla alun perin Yhdysvalloista (lisää luvussa 2.). Lajin aktiivisena harrastajana ja kieltenopiskelijana olen jo jonkin aikaa pitänyt ultimaten sanastoa mielenkiintoisena, varsinkin sen jälkeen, kun vietin vuoden Ranskassa ja opin ”puhumaan ultimatea” myös ranskaksi. Pro gradu -työni tavoitteena onkin luoda katsaus tämän ultimatuskäytettävään sanastoon ja käyttää sitä esimerkkinä tarkasteltaessa laajemmin sen ominaisuuksia, vaihteita, ongelmia ja asemaa suhteessa muihin kielen tasoihin. Tarkastelun kohteena on erityisesti lajin sanaston lainautuminen englannista suomeen ja ranskaan.

Tutkimuksessani haluan tuoda esille ultimaten kaltaisten erikoisalojen kielten kiinnostavuutta ja monipuolisuutta tutkimuskohteena. Urheilulajissa oleellinen dokumentti on lajin säännöt, joten hyödynnän ultimaten sääntöjä tutkiakseni, kuinka erikoiskielen sanasto on siirtynyt kielestä toiseen, sekä millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä näissä siirtymistavoissa voidaan havaita ranskan ja suomen välillä. Lähtökielenä on Yhdysvaltain englanti, ja tulokielenä Manner-Ranskan ranska ja suomi. Pohdin myös löydösten mahdollisia syitä.

1.2 Aineisto

Tutkiakseni erikoiskielen sanastoa tekstitasolla olen valinnut pohja-aineistoksi maailman liitokiekkoliiton (WFDF) viralliset ultimaten säännöt englanniksi vuodelta 2017, sekä sääntöjen käännökset suomeksi (2017) ja ranskaksi (2017). Säännöt ja niiden liitteet ovat virallisia dokumentteja, jotka ovat olemassa useammalla kielellä, joten ne tarjoavat varsin hyvän pohjan tutkimukselle.

Erikoiskieli esiintyy erityisesti puheen tasolla, ja sitä tutkiakseni olen valinnut lajiin liittyviä sanoja, jotka ovat runsaassa käytössä pelikentillä, mutta joita ei mainita virallisissa säännöissä (esimerkiksi pelitaktiikoihin liittyvää sanastoa). Tämän aineiston keruu perustuu omaan lajituntemukseeni niin Suomessa (vuodesta 2011) kuin Ranskassa (2013–2014). Puhekielen tutkimuksen hankaluutena on toki aineiston

kerääminen. Koskaan tuskin voidaan saada täysin kattavaa aineistoa, sillä puhujien ja puhunnosten tavoittaminen on aina hieman hankalaa. Pro gradu -tutkielman laajuudessa työssä ei myöskään ole resursseja tehdä kaiken kattavaa sanastotutkimusta, sillä se vaatisi muun muassa laajaa kenttähavainnointia. Erikoiskielen osalta suppeampaakin katsausta voidaan kuitenkin pitää kiinnostavana, sillä erikoiskieli kuvaa hyvin tarkkarajaisia erikoisalan käsitteitä, joiden nimitysten (eli käsitteitä kuvaavien sanojen) voidaan olettaa pysyvän suhteellisen muuttumattomina henkilöstä riippumatta. Puhekielen ilmaukset toimivat tutkimuksessa enemmänkin kiinnostavina lisämainintoina.

1.3 Tärkeimmät lähdeteokset

Tutkin sanastoa pääosin lainasana-käsitteen kautta. Ultimate on syntynyt englanninkielisellä alueella, josta se on sitten levinnyt muualle maailmaan, joten käsitteet ja niiden nimitykset ovat alkujaan englanninkielisiä. Kun käsitteet sitten ovat levinneet eri kielialueille, niille on luotu nimitykset lainaamalla. Lainaamisen tapoja on erilaisia, ja niiden analysointiin olen valinnut pääasialliseksi pohjaksi Christiane Loubierin lainasanojen tyyppiluokituksen teoksessa *De l'usage de l'emprunt linguistique* (2011), sekä Paula Sajavaaran anglismien luokituksen teoksessa *Nykysuomen Sanavarat* (1989).

Lisäksi tarkastelen ultimaten erikoiskieltä myös laajemmin: millaisia erikoiskielille ominaisia piirteitä ultimaten kielestä löytyy, ja mitkä voisivat olla syitä näihin piirteisiin. Lähteinä laajempaan kuvaukseen olen käyttänyt muun muassa Haaralaa (1981) ja Mulleria (1985). Ultimaten erikoiskielen sosiolingvistisiä ominaisuuksia kommentoin Loubierin (2011) ja Nidan (Louw 1986) ajatusten pohjalta.

2. Mikä ihmeen ultimate?

Aluksi tutustutaan hieman siihen, millainen urheilulaji ultimate oikeastaan on.

2.1 Säännöt

Ultimate, tai liitokiekko, on joukkueurheilulaji, jota pelataan nimensä mukaisesti liitokiekolla (tai arkisemmin Frisbeellä¹ tai yksinkertaisesti kiekolla). Suorakaiteen muotoisella kentällä (100 m x 37 m) on pelaajia yhteensä 14, seitsemän molemmista joukkueista. Kentän päissä on maalialueet. Peliä pelataan piste kerrallaan. Piste alkaa puolustavan joukkueen heittäessä kiekon omasta kenttäpäädystään hyökkäävälle joukkueelle toiseen kenttäpäätyyn (aloitusheitto). Yksi hyökkääjä ottaa kiekon haltuunsa, ja piste alkaa. Hyökkäävän joukkueen tavoite on kuljettaa kiekko vastakkaisen päädyn maalialueelle. Pelaaja, jonka hallussa kiekko on, ei saa liikkua, vaan muiden pelaajien tehtävä on juosta itsensä vapaaksi puolustajista ja saada kiekko kiinni jos/kun se heille heitetään. Kun lopulta yksi hyökkääjä saa kiekon kiinni vastakkaisella maalialueella, syntyy maali (usein maalia kutsutaan pisteeksi). Tämän jälkeen aloitetaan toinen piste samoin kuin edellinen. Piste voittanut joukkue heittää tällä kertaa aloitusheiton ja lähtee puolustamaan. Peli pelataan useimmiten 15 pisteeseen ja kestää yleensä noin 75 minuuttia. Peli aika ja pistekatto ovat turnauskohtaisia (esim. täysi peli aika MM-turnauksissa, mutta hupiturnauksissa pelit voivat olla lyhyempiä). Kukin turnaus tiedottaa toki aina etukäteen siitä, mitä sääntöjä turnauksessa sovelletaan.

Mikäli jossain vaiheessa joku hyökkäävän joukkueen pelaaja ei onnistu saamaan kiekkoa kiinni, tai puolustaja nappaa sen, roolit vaihtuvat: hyökkääjistä tulee puolustajia ja puolustajista hyökkääjiä. Samoin käy, jos kiekon kiinniottaja on pelikentän ulkopuolella, tai mikäli heittäjä ei saa heitettyä kiekkoa joukkue toverilleen kymmenen sekunnin kuluessa. Kiekollisen pelaajan puolustajan tehtävä on laskea sekunnit ääneen.

Yhtenä ultimaten tärkeänä ominaisuutena pidetään Spirit of the Game -periaatetta (suomennettuna esimerkiksi "pelin henki"). Lainausta säännöistä (WFDF, suomennos 2017):

¹ Frisbee on alun perin tuotemerkki. Tämän takia sanan käyttö on sittemmin pyritty poistamaan esim. ultimateorganisaatioiden nimistä. Arkisessa kielenkäytössä sana on kuitenkin säilynyt yleisnimenä.

1. Spirit of the Game

1.1. Ultimate on kontaktiton ja pelaajien itsensä tuomaroima laji. Pelisääntöjen noudattaminen on jokaisen pelaajan vastuulla. Ultimaten keskeisimmän Spirit of the Game -periaatteen mukaisesti jokainen pelaaja on vastuussa reilun pelin hengen noudattamisesta.

Ultimatessa ei siis ole tuomareita², vaan pelaajat tuomitsevat itse omat ja toistensa rikkeet. Vastustajan kunnioittaminen (mm. asiallisuus ja sääntöjen osaaminen) ja fyysisen kontaktin välttäminen ovat niin tärkeä osa lajia, että Spirit of the Game -periaatteesta on oma lukunsa virallisissa säännöissä heti ensimmäisenä. Mikäli pelaaja huomaa, että jotain sääntöä rikotaan, hän voi missä tahansa pelin vaiheessa huutaa virhehuudon. Tällöin useimmissa tapauksissa peli pysähtyy, ja pelaajat ratkaisevat tilanteen virheestä riippuen säännöissä esitettyjen ohjeiden mukaan. Useimmissa turnauksissa kansainvälisiä arvokisoja myöten palkitaan voittajan lisäksi myös paras Spirit-joukkue. Joukkueen valinta perustuu Spirit-pisteisiin, joita kyseisen joukkueen vastustajat ovat antaneet yhteisistä peleistä.

Naisten ja avoimen (käytännössä pääosin miesten) sarjan, juniorisarjojen ja masters-sarjojen (pelaajat yli 30/33-vuotiaita) lisäksi pelataan myös mixed-sarjaa, myös kansainvälisissä arvokisoissa (maasta ja pelaajamäärästä riippuen myös kansallisella tasolla, ja toki epävirallisissa turnauksissa). Mixed-sarjoissa molempia sukupuolia tulee olla kentällä tietty minimimäärä: usein ulkopelissä vähintään kolme naista/miestä.

Ultimate syntyi ulkolajina. Pääosin sitä pelataan nurmella, mutta monille ultimate saattaa myös olla erityisesti rantalaji. Kansallisia ja kansainvälisiä mestaruus- ja hupiturnauksia pidetään myös erikseen rantaultimatesta. Etenkin pohjoisessa ultimatea pelataan myös sisällä sääolosuhteista johtuen. Sisäultimatea kommentoidaan usein miltei täysin eri lajiksi, sillä kenttä on paljon pienempi ja pelaajia kentällä viisi per joukkue. Hyvän juoksukunnon lisäksi sisäpeli vaatii erityisesti ketteryyttä ja entistä nopeampaa reaktiokykyä. Sisätiloissa säätila (tuuli, sade, kirkas aurinko) ei myöskään vaikuta kiekon lentoon tai pelaajiin, mikä helpottaa heittoja huomattavasti, jolloin myös erikoisemmat heitot ovat ahkerassa käytössä. Kiekon heittämiseen on vähemmän aikaa

² Poikkeuksena nykyisin AUDL (ks. 2.2). Joissain turnauksissa (erityisesti Yhdysvalloissa) käytetään myös nk. havainnoijia (observers), jotka toimivat ikään kuin neuvonantajina mahdollisissa kiistatilanteissa.

(kahdeksan sekuntia), mutta muutoin sisäpelissä pätevät yleensä pääosin samat säännöt kuin ulkona.

2.2 Piirakkavuoasta liitokiekoksi – historiaa

Lajin synnyn kulmakivi on toki Frisbeen eli liitokiekon keksiminen. Tämä sai alkunsa tietävästi 1900-luvun alkupuolella Yale-yliopiston kampuksella Yhdysvalloissa. Alun perin “kiekkona” toimi metallinen piirakan aluslautanen, jota pystyi heittelemään lyhyitä matkoja, mikä oli ajanvietettä opiskelijoiden keskuudessa. Piirakoita valmisti kampuksen läheisyydessä Connecticut’s Frisbie Pie Company, ja ne olivat suosittuja herkkuja. Vuonna 1948 Fred Morrison keksi valmistaa lautasenmallisia kiekkoja muovista, ja hieman myöhemmin Wham-O -leluvalmistaja alkoi tuottaa kiekkoja (nimeksi tuli Pluto Platter) massatuotantona. Kun Frisbie Pie Company lopulta suljettiin vuonna 1958, Wham-O rekisteröi tuotteensa nimeksi Frisbee, mikä luultavimmin on peräisin opiskelijoiden piiraista käyttämästä lempinimestä. Nykyisin Frisbee-nimeä käytetään puhekielessä usein yleisnimityksenä minkä tahansa valmistajan liitokiekolle. Sitten Frisbee-nimen käyttö on pyritty poistamaan esimerkiksi virallisten ultimate-liittojen ja -organisaatioiden nimistä sen tavaramerkkistatuksen vuoksi. Pelaajienkaan suusta tätä nimitystä ei enää kuule kovin usein, vaan käytössä on lyhyesti ja ytimekkäästi “kiekko” (engl. disc).³

Itse ultimate on niin ikään lähtöisin Yhdysvalloista, tarkemmin New Jersey osavaltiota, Maplewoodin kaupungista. Vuonna 1967 (tai lähteestä riippuen 1968), opiskelija Joel Silver esitteli lajin koulunsa (Columbia High School) oppilaskunnalle. Ensimmäinen peli pelattiin tietävästi vuotta myöhemmin oppilaskunnan ja koulun sanomalehden toimituksen kesken. Ensimmäiset kirjalliset säännöt laadittiin vuonna 1970.

Laji levisi muihin oppilaitoksiin, ja opiskelijat veivät sen mukanaan myös yliopistoihin (am.engl. College). Ensimmäinen turnaus järjestettiin 1975, ja samoihin aikoihin ultimate alkoi levitä myös Eurooppaan ja Aasiaan. 70-luvulla oman lajiyhdistyksen saivat Ruotsi, Japani, Australia, Belgia, Itävalta, Suomi (1978) ja Tanska. Yhdysvalloissa ensimmäinen liitokiekkolajeja edistänyt yhdistys, IFA, oli syntynyt jo

³ <http://www.wfdf.org/history-stats/history-of-flying-disc/4-history-of-the-frisbee> (11.1.2017)

aiemmin markkinoimaan Wham-O:n tuotteita. Maailman liitokiekkoliiton (WFDF) perustamiskokous pidettiin 1985 Helsingborgissa, Ruotsissa. Toukokuussa 2013 Kansainvälinen Olympiakomitea antoi provisional-tunnustuksen maailman liitokiekkoliitolle⁴, ja myöhemmin elokuussa 2015 liitto sai komitean täyden tunnustuksen⁵. Nykyään ultimata arvioidaan olevan 100 000 pelaajaa yli 50 maassa⁶.

Vuonna 2012 perustettiin Yhdysvalloissa ensimmäinen ultimatien puoliammattiliiga, AUDL (American Ultimate Disc League). Saman vuoden lopulla erimielisyyksien vuoksi liigasta eriytyi toinen haara, MLU (Major League Ultimate), joka on niin ikään puoliammattiliiga. AUDL on ainoa liiga, joka käyttää tuomareita. Eri liigojen säännöissä on myös muita eriavaisuuksia verrattuna WFDF:n sääntöihin.

On kuitenkin hyvä muistaa, ettei ultimate ole ainoa eikä edes vanhin liitokiekkolaji. Muita lajeja ovat muun muassa Guts (1958), Double Disc Court eli tuplakiekko, Discathon, Freestyle ja suomalaisille erityisen tuttu frisbeegolf (golfkiekot tosin ovat ultimatekiekkoja paljon pienempiä ja rakenteeltaan erilaisia). Tarkempaa tietoa eri kiekkolajeista löytyy esimerkiksi WFDF:n sivuilta www.wfdf.org, sekä suomeksi www.ultimate.fi.

2.3 Ultimate Suomessa ja Ranskassa

Suomen liitokiekkoliitto (aluksi Suomen Frisbee-kiekko liitto) perustettiin 1978. Se on nykyisin Suomen valtakunnallisen liikunta- ja urheiluorganisaatio ry:n (Valo ry), maailman liitokiekkoliiton (WFDF) ja Euroopan liitokiekkoliiton (EUF) jäsenjärjestö.

Vanhin Suomen liitokiekkoseuroista on Helsinki Frisbee disc club (nykyään Helsinki Ultimate). Seuraavaksi seurat perustettiin Turkuun, Jyväskylään ja Espooseen. Tällä hetkellä Suomessa on parisenkymmentä ultimateseuraa ja lisäksi toki epävirallisia peliporukoita. Sekä kesä- että talvikaudella pelataan SM-sarjaa. Esimerkiksi talvikaudella avoimessa sarjassa kisasi 19 joukkuetta, naisten sarjassa 10. Kesäkaudella 2017 avoimen joukkueita oli 10 ja naisilla 5. Lisäksi pelaajamääristä riippuen pelataan

⁴ <http://www.ultimate.fi/2013/05/ultimate-sai-kansainvalisen-olympiakomitean-tunnustuksen/> (11.1.2017)

⁵ <http://www.wfdf.org/news-media/news/press/2-official-communication/697-international-olympic-committee-grants-full-recognition-to-the-world-flying-disc-federation-wfdf> (11.1.2017)

⁶ <http://www.wfdf.org/history-stats/history-of-ultimate/168-major-steps-in-history-of-ultimate> (10.1.2017)

junioritasolla alle 20- ja alle 16-vuotiaiden sarjaa. Tällä hetkellä joukkumäärät junioritasolla jäävät alle kymmenen.⁷

SM-sarjaan on otettu ajoittain mukaan myös vierailevia joukkueita Virosta ja Venäjältä. SM-pelitulastoja löytyy ultimate.fi -sivuston tulospalvelusta (Pelikone) aina vuodesta 1999 lähtien.

L'Association Française de Frisbee perustettiin 1977, eli samoihin aikoihin kuin Suomen liitokiekkoliitto. Myöhemmin vuonna 1982 perustettiin virallinen Fédération Française de Frisbee (nykyään Fédération Flying Disc France eli FFDF). Ensimmäinen seura syntyi Pariisiin 1980.

Kauden 2015-2016 tilastojen mukaan Ranskassa oli 92 virallista ultimateseuraa ja kaiken kaikkiaan lähes 4000 lisenssipelaaja⁸. Määrän on nähty kasvavan joka vuosi, joten kasvua ennustettiin ja ennustetaan edelleen. Kuten Suomessa, myös Ranskassa pelataan ulko- ja sisäkausi. Avoin sarja on jaettu alueellisiin divisiooniin, joista joukkueet voivat edetä kolmeen ylempään divisioonaan. Esimerkiksi sisäkaudella 2016–2017 avoimessa sarjassa pelasi kymmeniä joukkueita, naisissa hieman yli kymmenen. Ranskassa huomattavasti Suomea suurempi pelaajamäärä ja monipuolisemmat olosuhteet (esimerkiksi mahdollisuus treenata ulkona ympäri vuoden) mahdollistavat laajemman tarjonnan.

Niin Suomessa kuin Ranskassa laji on viime vuosien aikana kasvanut, vaikka edelleen on helppo törmätä ihmisiin, jotka eivät tiedä, mitä ultimate on. Jotkut tämän hetken 20+-vuotiaat suomalaiset tunnistavat lajin myös lukion liikuntatunneilta. Lajikokeilut koulu- ja muille ryhmille lisäävätkin tehokkaasti urheilulajin tunnettuutta. Samoin suuri rooli on myös uutisoinnilla ja muulla näkyvyydellä medioissa. Suomen ultimateryhteisössä koettiin historiallisia hetkiä muun muassa 9.7.2017, kun YLE televisioi ja esitti ultimatien mixed-SM –finaalin osana SM-viikkoa.

Jotta lajista voidaan kirjoittaa, ja jotta pelejä voidaan selostaa esimerkiksi televisiossa, on oleellista tuntea laji, sen säännöt ja sanasto. Tulevissa luvuissa tarkastellaan

⁷ <https://www.ultimate.fi/pelikone/?view=frontpage> (25.12.2017)

⁸ <http://www.ffdf.fr/La-FFDF/La-FFDF-en-chiffres> (5.4.2017)

erikoisalan kielen rakennetta ja ominaisuuksia, sekä pohditaan, miten nämä ominaisuudet ovat peilattavissa ultimatien kieleen.

3. Näkökulmia sanaston tarkasteluun

Tutkimuksessani tutkin sanastoa kontrastiivisesti eli vertaillen. Tutkin, miten sanat ovat kääntyneet yhdestä kielestä toisiin. Seuraavassa luvussa esitellään tutkimukseni kaksi päänäkökulmaa, itse kääntäminen, sekä siihen vahvasti liittyvä sosiolingvistinen näkökulma.

3.2 Kääntäminen ja käännösteoriat

Yksinkertaisimmillaan kääntäminen voidaan kuvata seuraavasti: lähdekielen tekstimateriaali korvataan tulokielen vastaavalla tekstimateriaalilla (Catford 1965, 20). Snell-Hornbyn (1988, 106) mukaan tämänkaltaisen ekvivalenssi eli vastaavuus voi olla olemassa puhtaimmillaan kielen terminologisella tasolla, mutta siinäkin tapauksessa vastaavuutta ei automaattisesti voida pitää täydellisenä. Voidaan siis sanoa, että ultimatien erikoiskielen sanaston eri kieliversioiden välillä vastaavuus olisi hyvinkin selkeä, mutta Snell-Hornby kehottaa kuitenkin suhtautumaan ekvivalenssin käsitteeseen varauksella, sillä ekvivalenssi voidaan määritellä monilla tavoin. Käännösteoriat eivät ole niinkään kiinnostuneita lopputuotteesta (ekvivalenssista), vaan prosessista, eli siitä, millä tavoin tähän ekvivalenssiin päästään (Catford 1965, 21). Kääntämisen tapoja on useita, ja jokainen tuottaa omalla tavallaan ekvivalentin lopputuotoksen.

Käännösteorioissa on siirrytty kohti laajempaa ymmärrystä kielen makrotasosta, jolloin tekstin koko kontekstista tulee oleellinen osa kääntämistä pelkästään yksittäisten sanojen sijasta. Tämä näkökulma edustaa hahmopsykologian ajatusta siitä, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa. Kääntämistä tutkittaessa halutaankin keskittyä sanojen lisäksi erityisesti niiden suhteeseen laajempaan kielen kontekstiin, tilanteeseen ja kulttuuriin (Snell-Hornby 1988, 36). Ultimatien erikoisalan kielen tutkimuksessa on siis hyvä ottaa huomioon, millaisessa ympäristössä kieltä käytetään, ketkä sitä käyttävät ja miksi jne.

3.1 Sosiolingvistiikka

Erikoiskielen tutkimuksessa on vääjäämättä otettava huomioon myös kielen kulttuurinen ja sosiaalinen puoli. Sanat, kuten kokonaiset kieletkin, ovat olennainen osa ilmaisua tietyssä puhujajoukossa, joka käyttää kieltä kuvaamaan todellisuuttaan (Loubier 2011, 7). Eugene Nidan (Louw 1986, 2) mukaan sosiolingvistiikka tutkii kieltä

sen kontekstissa. Se ottaa huomioon puhujan, vastaanottajan, sisällön, muodon ja muut käytetyt koodit (esim. intonaatio, äänen voimakkuus, eleet, ilmeet) (Louw 1986, 2). Sosiolingvistiikassa kielen funktio on rakennetta tärkeämpi ja konteksti oleellisempi kuin itse viesti (mts. 2). Sosiolingvistiikka tutkii myös kielen muutosta ja sen syitä (mts. 3-4).

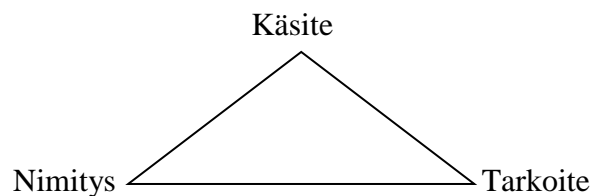
Nidan mukaan ihmisten välinen vuorovaikutus perustuu kahteen pääulottuvuuteen (Louw 1986, 9). Niin kutsuttu vertikaalinen ulottuvuus käsittää vallan, auktoriteetin, kunnioituksen, statuksen ja arvovallan (*prestige*). Horisontaaliseen ulottuvuuteen taas kuuluvat solidaarisuus, yhteenkuuluvuus, identifikaatio ja hyväksyntä. Nämä ulottuvuudet vaikuttavat kulloinkin käytettävään kieleen. Nidan mukaan kielessä on kahta erilaista murretta (*dialects*): maantieteellistä (*geographical*), joka perustuu puhujien maantieteelliseen sijaintiin, ja sosiaalista (*sociological*), joka perustuu puhujan sosiaaliseen asemaan (Louw 1986, 13). Sosiaalinen murre on erityisen oleellinen ja kiinnostava siksi, että sosiaaliset erot tulevat näkyviin erityisesti kielen kautta, ja näin vuorovaikutuksen ulottuvuudet ovat erityisesti näkyvissä sosiaalisessa murteessa (mts. 13). Lisäksi on olemassa erityismurteita (*speciality dialects*), joita kutsutaan jargoneiksi. Jargon on tietyn ryhmän käyttämä kieli, joka eroaa yleisestä kielestä erityisesti sanaston puolesta (mts. 14).

Erikoiskielen käyttöön voidaan liittää näitä sosiolingvistisiä näkökulmia, ja ne voivat osaltaan auttaa selittämään tiettyjä sanastollisia ilmiöitä. Ultimaten kieli, ja muutkin erikoiskielet, voidaan rinnastaa Nidan jargonin käsitteeseen. Kuten sosiaalisen murteen ja kaiken vuorovaikutuksen, myös jargonin kautta välitetään valtarakenteita, yhteenkuuluvuutta, sekä muita vuorovaikutuksen ulottuvuuksiin sisältyviä ominaisuuksia.

4. Kielen rakenteesta ja tasoista

4.1 Mistä ja miten kieli muodostuu?

Kielen tarkoitus on muun muassa kuvata ympäröivää maailmaa ja sen ilmiöitä, ja siten välittää erilaisia viestejä. Luonnollisessa kielessä käytämme sanoja kommunikoinnin välineenä ja yhdistelemme niitä aina tiettyjen sääntöjen mukaan, jotka kuvataan kunkin kielen kieliopissa (Häkkinen 1997, 75). Kullakin sanalla on konkreettinen ilmiönsä (kirjoitus- ja/tai ääntöasu), sekä merkitys tai kieliopillinen funktio (Häkkinen 1997, 76). Hyvin perinteinen tapa kuvata sanan suhdetta kielenulkoiseen maailmaan on Odgenin ja Richardsin kolmio (mm. Haarala 1981, 19):

Kuva 1: Odgenin ja Richardsin kolmio

“Tarkoite” on se konkreettinen tai abstrakti todellisen maailman asia tai ilmiö, jonka havaitsemme (esim. pallo, maali, voittaminen). “Käsitteellä” tarkoitetaan kaikkea sitä tietoa, joka meillä on tarkoitteesta (esim. Pallosta tiedämme, että kyseessä on pyöreä esine). “Nimitys” on se sana, joka lopulta on valittu toimimaan kielellisenä merkkinä käsitteelle (Häkkinen 1997 kuvaama “konkreettinen ilmiö”). Nimityksen ei toki tarvitse koostua kirjaimista tai äänteistä, vaan se voi olla myös numeroita, kuvia tai muunlaisia merkkejä. Esimerkkinä tällaisesta kielestä on viittomakieli. Luonnollisessa kielessä käsitteitä kuitenkin yleensä vastaa jokin sana, sillä sanat sopivat luonnollisen kielen käyttötarkoitukseen (Haarala 1981, 26).

Milloin nimitykset, tai sanat, sitten syntyvät? Nimitykset syntyvät sen perusteella, mitä käsitteitä meillä on. Käsitteet taas tulevat siitä maailmasta ja todellisuudentilasta, jossa elämme. Sanat, joita käytämme, heijastavat ympäröivää todellisuutta kielenpuhujien näkökulmasta (Nuutinen 1989, 110). On selvää, että erilaisessa ympäristössä olevilla ihmisillä on erilaisia käsitteitä, ja siis myös erilaisia sanoja käytössään. Teemme jatkuvasti uusia havaintoja ja kohtaamme uusia ilmiöitä, joten sanojakin tarvitaan

jatkuvasti lisää (Nuutinen 1989, 111). Näistä kaikista yksittäisistä kielen sanoista muodostuu laajempi kielen yksikkö, sanasto.

Jotta kokonaisuus voi toimia kommunikaatiossa, kaikkien osasten on oltava paikoillaan. Mikäli meillä on vain ulkoisen maailman tarkoite, emme pysty käyttämään sitä kielellisessä kommunikaatiossa. Tarkoitteesta muodostunut käsite on tärkeässä roolissa, jotta tiedämme, mistä asiasta on kysymys. Käsitteeseen ei kuitenkaan vielä riitä, vaan tarvitsemme kielellisen merkin. Kun havaitsemme jotain uutta ja ennestään tuntematonta, herää tarve kehittää sille nimitys, jotta voisimme viitata siihen puheessamme tai kirjallisesti. Nimityksen tarve on siis ennen kaikkea peräisin kielen käyttäjästä (Häkkinen 1997, 136). Jos kukaan ei koe tarpeelliseksi puhua jostain tarkoitteesta, sille tuskin kehittyy nimitystäkään.

Kielen käyttäjällä on erilaisia keinoja muodostaa nimityksiä uusille käsitteille. Yksi luonnollinen tapa on lainata sana toisesta kielestä. Ultimate ja sen käsitteistö on peräisin englanninkieliseltä alueelta, jolloin lainaaminen on ollut erityisen luonnollista lajin levitessä.

4.2 Lainasanat

4.2.1 Yleistä lainasanoista

Nimitystä *lainasana* käytetään useimmiten kuvaamaan sanoja, jotka tulevat kieleen jostain toisesta kielestä (Sajavaara 1989, 65). Lainasana tulee usein kieleen uuden käsitteen kautta, mutta myös muoti ja tyyliseikat vaikuttavat lainasanojen käyttöön (Lehikoinen 1995, 242). Sanojen lainaaminen on olennainen ja luonnollinen osa kielen kehitystä (Sajavaara 1989, 64; Loubier 2011, 5) ja ylittää sen olemassaoloa. Nykymaailmassa tieto, ilmiöt ja käsitteet liikkuvat kielialueiden välillä ja sulautuvat toisiinsa, jolloin tarvitsemme kieleen uusia sanoja. Mikäli sana on jo olemassa toisessa kielessä, on luonnollista käyttää sitä jonkinlaisena pohjana uudelle nimitykselle, jota sitten tullaan käyttämään lainaajakielessä (Nuutinen 1989, 110).

Sanan määritelmä rakennetaan käsitepiirteiden avulla, ja samoin sanoja voidaan luokitella niiden mukaan (Haarala 1981, 21). Haaralan mukaan (1981, 20-21) käsitepiirteitä ovat materiaali, rakenne ja laatu, koko ja määrä, olomuoto ja tila, sijainti, aika, syysuhde, tarkoitus, käyttö- ja toimintatapa, käyttöominaisuudet, keksijä,

valmistaja, valmistustapa, -aika ja -paikka. Kun uusi käsite siirtyy kielestä toiseen, uuden käsitteen käsitepiirteet toimivat varmasti myös apuna sanan kääntämisessä: tulokielestä voidaan etsiä sana (tai sanoja), joka vastaa uutta käsitettä käsitepiirteiltään mahdollisimman tarkasti. Tällöin tämä lainaajakielen uusi sana ymmärretään heti oikein suuremmalla todennäköisyydellä.

Lainaamiseen vaikuttaa paljon lainanantajakielen asema lainaajakieleen nähden: usein lainanantaja on jollain tapaa lainaajan ”yläpuolella”. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lainanantajakielellä on enemmän puhujia ja kulttuuri on laajemmalle levinnyt. Usein sanat lainautuvat kehittyneemmästä kielikulttuurista alkeellisempaan (Häkkinen 1997, 230). Lainaajakielen kieliyhteisöllä on myös oltava joitain perustavia lainaamisen mahdollistavia ominaisuuksia: Lainanantajakielen osaaminen on oleellista, edes jossain määrin (Sajavaara 1989, 65). Jos esimerkiksi suomalaiset eivät osaisi englantia, monet sanat eivät ehkä olisi lainautuneet kieleen ollenkaan. Myös useissa eksoottisemmissa kielissä voisi olla meille hyödyllisiä nimityksiä, joihin emme vain (vielä) ole päässeet käsiksi.

Lainasanoja on kuitenkin usein hankalaa, ellei jopa mahdotonta, aina erottaa kielen omista sanoista (Nuutinen 1989, 111). Lainautumista on tapahtunut niin pitkän ajan kuluessa, että monia sanoja ei enää tunnisteta lainasanoiksi, sillä ne ovat kotoutuneet lainaajakielen morfologiaan ja äänneasuun (Nuutinen 1989, 111), eli ne ovat muokkaantuneet, tai niitä on tietoisesti muokattu, lainaajakielen omien sanojen kaltaisiksi. Tai ne ovat itse asiassa jo osa lainaajakielen ”omia sanoja”.

Lainasanan kotoutuminen riippuu monista seikoista. Sajavaara (1989, 72) esittää seuraavat vaikuttimet: sanan käyttötiheys, levinneisyys, lainaustapa, käyttötilanne ja lainaamisen tarkoitus. Sana mukautuu todennäköisemmin lainaajakieleen, mikäli sitä käytetään paljon ja mahdollisesti vielä laajasti kieliyhteisön kaikilla tasoilla. Lainaustapa tarkoittaa sitä, lainautuuko sana puheen kautta vai kirjallisena. Käyttötilanteella Sajavaara tarkoittaa esimerkiksi erilaisia tyyli vaatimuksia, jotka saattavat osaltaan vaikkapa estää englanninkielisen sanan kotoutumisen, tai päinvastoin aiheuttaa sen, että sanan kääntäminen koetaan välttämättömänä. Myös lainaamisen tarkoitus, motiivi, vaikuttaa: tarvitaanko sana pienen puhujajoukon käyttöön, vai tullaanko sitä käyttämään yleisesti. Mikäli sana tulee yleiseen käyttöön, on tärkeää, että kaikki puhujat pystyvät käyttämään sanaa ongelmitta. Lainasanojen kirjoitus- ja

äänneasun kotouttamiselle on usein hyvin käytännöllisiä syitä: mikäli lainatun sanan rakenne on todella omituinen tai se sisältää paljon vieraita äänteitä, sana luultavasti tulee kotoutumaan automaattisesti ainakin jossain määrin, jotta sen käyttö on mahdollista tai helpottuu (Sajavaara 1989, 74). Kotoutumisen esteenä puolestaan voi olla se, että kotoutettuna sanasta tulisi tunnistamaton ja outo niille, jotka osaavat lainanantajakieltä (Sajavaara 1989, 72, 88; Goosse 1975, 54), eli tuntevat alkuperäisen sanan paremmin. Jos kielet ovat äänteellisesti ja rakenteellisesti hyvin samankaltaisia, lainattu sana usein myös kotoutuu herkemmin (Sajavaara 1989, 65).

Sanan lainaamiseen on usein selkeä tarve: tarvitsemme nimityksen jollekin asialle. Yleisimpiä lainasanoja ovatkin esineiden ja asioiden nimet, substantiivit (Sajavaara 1989, 65). Tämä liittyyne siihen, että suuri osa lainasanoista kuuluu erikoisalojen erikoiskieliin, eli tietyn alan asiantuntijoiden väliseen kommunikaatioon (erikoiskielistä tarkemmin luvussa 3.3). Suurin osa erikoisalojen vakiintuneista sanoista, eli termeistä, on substantiiveja (Haarala 1989, 18). Erikoiskielet ovatkin aina olleet tunnettuja siitä, että niissä viljellään erityisen paljon substantiiveja.

Joskus lainaamisen syynä voi kuitenkin olla vain eräänlainen muoti-ilmiö (Sajavaara 1989, 70; Mitterand 1986, 72; Lehikoinen 1995, 242). Joskus käytetään esimerkiksi ennemmin lainattuja ja vierassanoja, vaikka meillä olisi jo olemassa omankielinen sana käsitteestä. Erilaisten sanojen käyttöön voi olla hyvin tarkoituksenmukaisia tyylillisiä ja sosiaalisia syitä. Loubier kommentoi teoksessaan (2011) kaksikielisyyttä. Hän toteaa, etteivät eri kielet, eivätkä sanatkaan, voi korvata toisiaan ilman sosiokulttuurisia seurauksia. Kun puhuja vaihtaa kieltä, hän osoittaa kuuluvansa eri kieliyhteisöön. Kaksikielisellä puhujalla kielen vaihto on joskus tarkoituksenmukaista ja tällainen vaihtelu johtaa ennen pitkää kulttuurien sulautumiseen. (2011, 7-8). Esimerkkinä Loubier käytti ranskan ja englannin kielten suhdetta Kanadan ranskankielisillä alueilla. Hän puhuu sosiaalisesta eli kollektiivisesta kaksikielisyydestä, jossa ryhmän puhujat käyttävät puheessaan kahta eri kieltä (2011, 16), mikä vaikuttaa ryhmän kieli-identiteettiin. Tässä törmäämme myös sanojen käytön sociolinguvistiseen tasoon.

Goosse mainitsee, että usein anglismien kannattajat vetoavat erityisesti siihen, että anglismit ovat uusia ja puhtaita ilmauksia, jotka myös joskus kuvaavat käsitettä paremmin kuin käännetty käsite. Esimerkkinä käytetään englannin sanaa hobby, jota ranskassa käytetään sellaisenaan puhuttaessa harrastuksista (Goosse 1975, 50). Vieraan

sanan valintaan vaikuttavat siis myös hyvin tunneperäiset seikat, joita saattaa olla hankala perustella sanan muodolla tai ääntämisellä.

Lainasanoista puhuttaessa ei voi välttyä kuulemasta myös muita lähitermejä: vierassana, uudissana ja neologismi. Kaikki nämä voitaisiin periaatteessa käsittää lainasanojen alakategorioina, sillä ne vain kuvaavat ilmiötä hieman eri näkökulmista. Vierassana ottaa kantaa erityisesti sanan ulkonäköön ja äänneasuun (Itkonen 1990, 12; Sajavaara 1989, 71). Siitä voikin päätellä, että sillä kuvaillaan jotain kielelle ennestään tuntematonta ainesta. Näin ei kuitenkaan ole kaikkien vierassanojen kohdalla, sillä tokihan tuntemattomuus ja outous ovat hyvin suhteellisia käsitteitä (Sajavaara 1989, 71). Uudissana ja neologismi käsitetään useimmiten lähes synonyymeiksi. Tieteen termipankin mukaan uudissana on “tiettyä ajankohtana tietyssä kielessä uusi, ainakin jossain määrin käytössä esiintyvä lekseemi” ja se “voi olla rakenteeltaan yhtä lailla kielen tyypillisten sananmuodostuskeinojen avulla muodostettu sana kuin kreatiivisempi muodoste”. Sitä kuvaillaan myös “jossain määrin vakiintuneeksi sanaksi”. Neologismi taas on “uusi sana tai ilmaus, joka ei ole vielä vakiintunut kieleen”. Näissä kahdessa viimeksi mainitussa vedotaan siis erityisesti siihen, että kyseessä on uusi sana.

Usein esille nousee myös anglismi-termi. Anglismiksi kutsutaan englannin kielestä peräisin olevaa lainasanaa (Sajavaara 1989, 84). Termin runsas käyttö johtunee siitä, että englannin kieli on vallannut alaa lainasanojen lähteenä ympäri maailmaa. 1900-luvulla englannin kielestä tuli monilla aloilla hallitseva kieli, joten sanoja lainautui erityisen paljon englannista muihin kieliin. Ranskassa tämä alkoi 1700-luvulla, kun parlamentaarisen järjestelmän sanastoa alettiin lainata ranskaan. Myöhemmin englantilaiset sanat valtasivat alaa jokapäiväisessä sanastossa (mm. urheilu, kansainvälisyys) (Mitterand 1986, 20). Anglo-amerikkalaiset sanat muodostavatkin huomattavimman joukon ranskan lainasanoista, joita esiintyy erityisesti tiettyjen alojen sanastoissa (Mitterand 1986, 68-69). Näiden alojen joukosta Mitterand mainitsee mm. urheilun. Goosse arvioi teoksessaan anglismeja olevan ranskan kielessä 10 kertaa enemmän kuin muista kielistä lainattuja sanoja (Goosse 1975, 49).

Myös suomen kielen näkökulmasta 1900-luku merkitsi lisääntyvien anglismien aikakautta, varsinkin uusilla tieteen ja tekniikan aloilla (Sajavaara 1989, 69-70). Nykyisin anglismeja tapaa entistä useammalla eri elämänalalla. Sajavaara mainitsee esimerkkeinä talouselämän, viihteen, teollisuuden sekä urheilun ja pelit (1989, 86). On

kuitenkin otettava huomioon, että tilastointia lainatuista sanoista on mahdotonta suorittaa tyhjentävästi. Emme voi jäljittää luotettavasti moniakaan sanoja.

Samoin kuin Ranskassa, Suomessakin englanti on pitkään ollut ja on edelleen tärkein lainanantajakieli (Itkonen 1990, 10; Lehtikoinen 1995, 251). Englannista lainatut sanat leviävät nykyisin sekä kirjallisesti että suullisesti, ja sanasto on entistä arkisempaa. Englannin taito on levinnyt laajemmalle ja viestinnän kehittyemisellä on toki merkittävä rooli myös kielen kehityksessä. (Sajavaara 1989, 72-73). Anglismeja ilmenee siis siellä, missä lainasanoja yleensäkin. Anglistit eivät ole täysin oma itsenäinen ja erityinen sanaryhmänsä, sillä ne kuuluvat yhtä lailla lainasanoihin, ja niiden muodostus noudattelee yleisiä lainasanojen muodostusta koskevia jaotteluja. Anglistin käsite on kuitenkin joiltain osin epämääräinen (Sajavaara 1989, 84).

Olen valinnut käytettäväksi lainasana-termin, sillä siihen ei sisälly laadullisia piirteitä samoin kuin sen vierustermeihin. Neologismi- ja uudissana-termit sopivat sinänsä myös ultimaten sanaston kuvailuun, sillä kaikki sanat ovat jokseenkin uusia, mikäli ajatellaan niiden asemaa laajassa käytössä. Alan sisällä suuri osa sanoista on jo toki vakiintunut. Tutkielmassani käsittelem lainasanaa erityisesti käsitteen siirtymisen kautta, ja siten, että lainautumista voi tapahtua myös saman kielen eri tasojen välillä. Voidaan huomata, että lainasana-termin ja sen vierustermien sisältö on kokonaisuudessaan hieman epämääräinen, sillä käytössä on hyvin samankaltaisia käsitteitä kuvaavia eri-ikäisiä termejä.

4.2.2 Lainasanojen tyypit

Yksinkertaisimmin lainasanat voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään: sitaattilainoihin, erikoislainoihin ja yleislainoihin. Tämä jaottelu esiintyy hyvin monessa eri teoksessa, osassa jaottelu on sellaisenaan, osassa sitä on laajennettu (mm. Haarala 1981, 35; Häkkinen 1990, 259; Goosse 1975, 48-49; Sajavaara 1989, 70; Loubier 2011).

Sitaattilainalla tarkoitetaan yleisimmin sanaa, joka on lainattu vieraasta kielestä sellaisenaan, ilman muutoksia kirjoitus- tai ääntöasuun (esim. ultimaten *Spirit of the Game* suomen kielessä). Erikoislaina sen sijaan on osittain kotoutunut lainaajakieleen. Erikoislainoihin on voitu esimerkiksi lisätä jokin oman kielen tuttu pääte (esim. *-i: marker* 'markkeri', *dump* 'dumppi'). Niissä on kuitenkin edelleen havaittavissa vieraita piirteitä, kuten outoja äänteitä tai muuten vieras kirjoitusasu. Kolmannen ryhmän

yleislainat ovat lainaajakieleen täysin mukautuneita: niiden kirjoittaminen ja ääntäminen muun kielen osana ei tuota ongelmia (esim. ranskaan siirtynyt *disc* 'disque'). Nämä kolme kategoriaa keskittyvät erityisesti lainasanojen morfologiaan ja ääntämiseen. Ne eivät ota kantaa itse lainautumisen prosessiin kovin yksityiskohtaisesti.

4.2.2.1 Loubier ja Sajavaara

Olen valinnut kaksi eri luokitusta, yhden suomen ja englannin näkökulmasta, toisen ranskan ja englannin näkökulmasta.

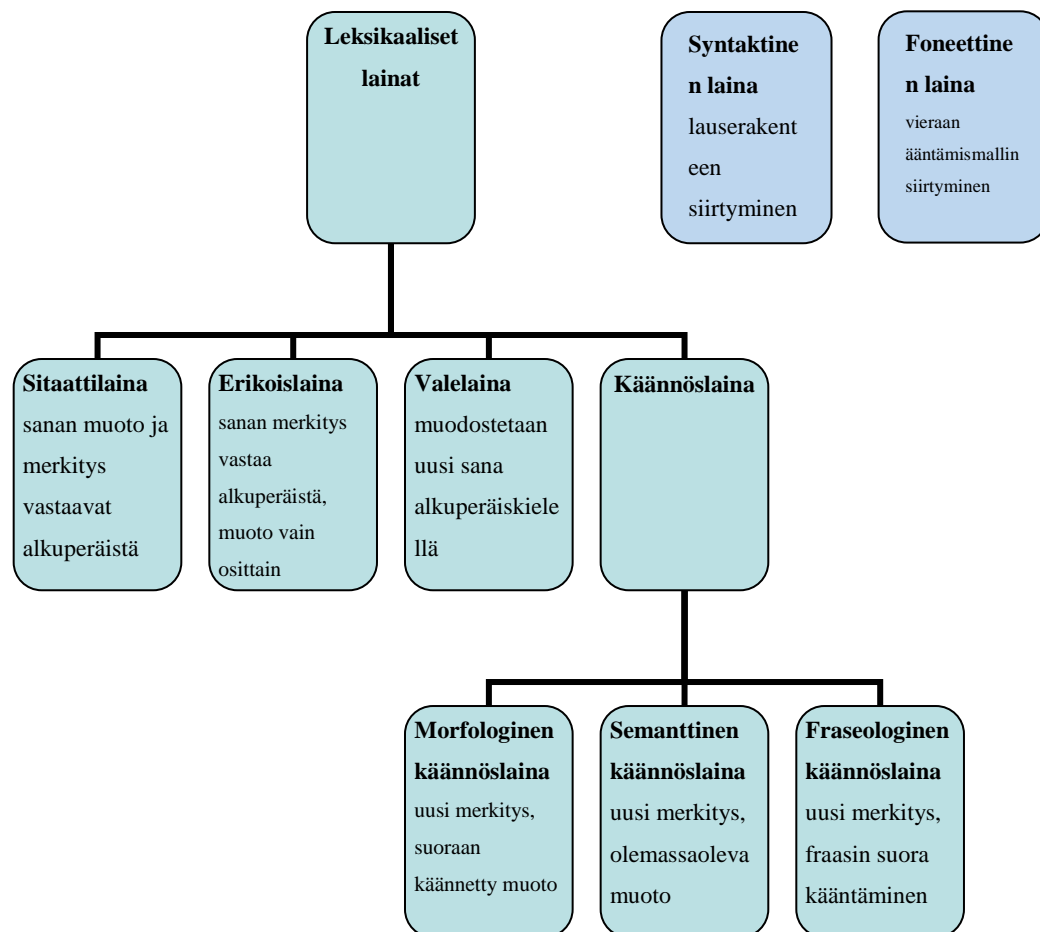
Christiane Loubierin jaottelusta voidaan löytää edellä mainitut kolme ryhmää (sitaattilaina, erikoislaina, yleislaina) mutta myös alakategorioita. Jaottelusta käy ilmi lainasanojen semanttinen näkökulma, jota ei voida erottaa lainasanan muodon tutkimuksesta (Loubier 2011, 11). Ensimmäinen Loubierin pääkategoria on *emprunt lexical* (leksikaalinen laina), joilla tarkoitetaan yksittäisiä lainautuneita sanoja. Toinen kategoria on *emprunt syntaxique* (syntaktinen laina, kielellisen rakenteen lainaaminen), ja kolmas *emprunt phonétique* (foneettinen laina).

Ensimmäinen pääkategoria, leksikaaliset lainat, on jaettu neljään alakategoriaan: *emprunt intégral* (vrt. sitaattilaina), *emprunt hybride* (vrt. erikoislaina), *faux emprunt* (valelaina) ja *calque* (käännöslaina, vrt. yleislaina). Määritelmät ovat hyvin samanlaisia kuin suomenkielisissä lähteissä: *emprunt intégral* on muokkaamaton vieraan kielen sana, ja *emprunt hybride* siitä hieman omaan kieleen muokattu versio. *Faux emprunt* on sana, joka on muodostettu vieraan kielen materiaaleista, mutta jolla ei ole mitään yhteyttä vieraan kielen omaan sanaan. Esimerkkinä on annettu ranskan *tennisman*, joka tarkoittaa tenniksen pelaajaa. Englanniksi käsitteestä käytetään nimitystä *tennisplayer*.

Neljäs alakategoria on *calque* (käännöslaina). Käännöslaina vastaa melko lailla yleislainan käsitettä, mutta käännöslainan eri versiot ottavat kantaa itse käännöksen syntyyn, ei vain sen nykyiseen ulkomuotoon. Käännöslainat Loubier on jakanut kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä on *calque morphologique* (morfologinen käännöslaina), jossa vieraan kielen käsite on siirtynyt lainaajakieleen ja sille on muodostettu uusi nimitys kääntämällä sana, usein kirjaimellisesti. Tämä tarkoittaa siis sitä, että lähtö- ja tulokielten sanat vastaavat samaa käsitettä koko ”kääntymisprosessin” ajan ja sen jälkeen. Tämän ryhmän tapauksissa vaikuttaisi useimmiten olevan kyse yhdyssanoista tai sanaliitoista. Toinen käännöslainojen ryhmä on *calque sémantique*

(semanttinen käännöslaina). Tässä ryhmässä vieraasta kielestä on omaksuttu uusi käsite, joka on nimetty lainaajakielessä jo olemassa olevalla sanalla. Itse nimitys ei siis ole tullut toisesta kielestä, vaan se on otettu lainaajakielen omasta sanastosta, joko yleiskielestä tai jostain erikoiskielestä, mutta alun perin sen merkitys on ollut lainaajakielessä eri. Kolmanteen käännöslainojen alaryhmään kuuluu *calque phraséologique* (fraseologinen käännöslaina), joka on idiomaattinen ilmaus käännettynä suoraan vieraasta kielestä, jolloin vieraan kielen idiomien käsitesisältö siirtyy lainaajakielen käännökseen (esim. *to travel light – voyager léger – matkustaa kevyesti*). Voidaan huomata, että käännöslainojen tapauksessa ei siis ole kyse uusien muodosteiden tuottamisesta lainaajakieleen, vaan kyse on ennemmin käsitteen siirtymästä, joka nimetään lainaajakielen olemassaolevilla sanoilla.

Syntaktisessa lainassa on lainattu vieraan kielen lauserakenne, esimerkiksi verbirakenne tai preposition käyttö. Foneettisessa lainassa lainasana äännetään kuten lainanantajakielessä. Foneettiset lainat vaikuttavat olevan ulkoasultaan sitaatteja.

Kuva 2: Loubierin lainatyypit (2011)

Sajavaara (1989, 86) on myös luokitellut anglismeja. Hänen mukaansa anglismi on ilmaus, ”joka englannin kielen välityksellä on levinnyt kansainväliseen käyttöön” (1989, 84). Hänen luokituksessaan on seitsemän eri ryhmää. Ensimmäisenä suorat lainat, jotka ovat verrattavissa sitaattilainoihin. Sajavaaran mukaan ne voivat tosin olla rakenteeltaan joko täysin vieraita, tai myös lainaajakieleen kotoutuneita (esim. bleiseri, kompakti). Tähän ryhmään sisältyy siis Loubierin erikoislainan käsite. Toisena ryhmänä ovat käännöslainat, jotka on käännetty suoraan, esimerkiksi *kehonrakennus* ’bodybuilding’. Kolmantena ovat merkityslainat, joita voidaan verrata Loubierin semanttisiin käännöslainoihin. Merkityslainoissa lainaajakielen olemassa oleva sana saa englanninkielisen sanan merkityksen. Tällaisia merkityksen siirtymiä tulee suomeen esimerkiksi englannin idiomattisten ilmauksien kautta. Neljäntenä ovat lainat, joissa vain osa vieraan kielen sanasta on käännetty (Sajavaaran esimerkkinä *cocktailkutsut*). Tässä ei kuitenkaan ole kyse vain yhdestä sanasta, vaan kahden sanan liitosta. Viidentenä ryhmänä ovat lainat, jotka mukailevat englannin sanan merkitystä: merkitys on joko supistunut (esim. *drinkki*, sanasta *drink*, tarkoittaa suomeksi yleensä vain alkoholipitoista juomaa), laventunut (sanalla on suomeksi enemmän merkityksiä kuin alkuperäisellä englannin sanalla) tai lainaajakieli on antanut lainasalle aivan uuden merkityksen (esim. *jumpata* sanasta *jump*). Kuudennessa ryhmässä ovat ilmaukset, joissa toinen osa on jätetty kokonaan pois, ja lainaajakieli on muodostanut uuden sanan pelkästään toisen osan perusteella (esim. *pokkari* sanasta *pocket book*). Seitsemäs ja viimeinen ryhmä ovat erilaiset kirjainsanat ja lyhenteet (esimerkiksi *UFO* ja *VIP*).

Taulukkoon on koottu Sajavaaran lainatyypit ultimatesta otettujen esimerkkien kanssa:

1. Suorat lainat	Voivat olla rakenteeltaan täysin vieraita, tai myös lainaajakieleen hieman mukautuneita. Esim. <i>brick</i> (EN) – <i>brick</i> (SU) – <i>brick</i> (RA)
2. Käännöslainat	Suora käännös englannista. Esim. <i>Spirit of the Game</i> (EN) – <i>l’esprit du jeu</i> (RA)
3. Merkityslainat	Lainaajakielen olemassa oleva sana saa uuden, lainatun sanan merkityksen.

	<p>Esim. <i>wrapping</i> (EN) – <i>halaus</i> (SU)</p> <p>Suomen <i>halaus</i> muuntuu tarkoittamaan erityistä ultimatussa esiintyvää virheellistä puolustustapaa</p>
4. Lainat, joissa osa vieraasta sanasta on käännetty	<p>Esim. <i>force-out foul</i> (EN) - <i>faute</i> « <i>force out</i> » (RA)</p>
5. Lainat, jotka väljästi mukailevat englannin sanan merkitystä	<p>a. Merkitys on supistunut ja erikoistunut</p> <p>Esim. <i>dump</i> (EN) – <i>dumppi</i> (SU)</p> <p>Suomen sanaa tuskin käytetään muissa kuin ultimate-yhteyksissä</p> <p>b. Merkitys on laventunut</p> <p>Esim. <i>disc in</i> (EN) – <i>pelissä</i> (SU)</p> <p>c. Englannin ja lainaajakielen sanoilla ei ole yhteistä merkitystä</p> <p>(ei suoranaisia esimerkkejä ultimatesta)</p>
6. Lainat, joissa osa ilmauksesta on siirtynyt toiseen kieleen	<p>Esim. <i>out-of-bounds</i> (EN) – <i>out</i> (SU ja RA)</p>
7. Kirjainsanat ja lyhenteet	<p>Esim. <i>D</i> (EN) – <i>D</i> (SU ja RA)</p> <p><i>D</i> lyhennetty sanasta <i>defence</i> 'puolustus'</p>

Kuva 3: Sajavaaran lainatyypit anglismeille (1989)

4.2.2.2 Stylistique comparée

Stylistique comparée du français et de l'anglais (J.P. Vinay ja J. Darbelnet 1977 (1958)) esittää seitsemän eri kääntämisen tapaa, jotka on jaettu kahteen ryhmään: suora ja epäsuora kääntäminen. Suoran kääntämisen tapoja ovat *emprunt* (laina), *calque* (käännöslaina) ja *traduction littérale* (kirjaimellinen käännös). Lainat ovat sitaattilainan (Loubier) ja suoran lainan (Sajavaara) kaltaista. Käännöslainassa on kyse siitä, että vieraan kielen ilmaus siirtyy sellaisenaan lainaajakieleen, mutta sen sisältö käännetään. Kirjaimellisessa käännöksessä käännös on tehty sana sanalta, eikä sanojen järjestys

muutu. Tällainen käännös on mahdollinen erityisesti silloin, kun kielet ovat samankaltaisia (esim. ranska-italia) ja jakavat samankaltaisen kulttuuritaustan.

Epäsuoran kääntämisen tapoja ovat *transposition* (transpositio), *modulation* (modulaatio), *équivalence* (ekvivalenssi) sekä *adaptation* (adaptaatio). Transpositiossa ilmaus korvataan toisella (usein sanaluokan muutos) ilman, että merkitys oleellisesti muuttuu (esim. *after he comes back* – *après son retour* (= *after his return*)). Modulaatiota käytetään silloin, kun kielet ilmaisevat saman asian hieman eri tavoin, eikä kirjaimellinen käännös tällöin olisi mahdollinen (johtuu useimmiten kieliopillisista eroista), ja transpositio vaikuttaisi liikaa merkitykseen. Ekvivalenssilla tarkoitetaan tässä kahden kielen ilmausten vastaavuutta merkitykseltään (esim. sananlaskut, huudahdukset). Adaptaatio on vapaan käännöksen ääripää, jota käytetään tilanteessa, jossa tulokieli ei yksinkertaisesti tunne kyseiseen sanaan liittyvää käsitettä. Tällöin kääntäjän on keksittävä jokin tulokielen kulttuurin mahdollisimman vastaava käsite ja käytettävä sitä vastaavaa sanaa käännöksessään.

Yllä esitetyt kategoriat eivät Vinayn ja Darbelnet'n mukaan ole toisiaan poissulkevia, ja usein voi olla hankalaa jaotella käännöstä johonkin yksittäiseen tyyppiin (1977, 54). Myös ultimaten sanojen tarkka luokittelu on osoittautunut ristiriitaiseksi. Kääntämisen tapoja ja lainasanojen tyyppejä voi kuitenkin hyvin käyttää kuvailemaan ultimatesanastoa, vaikka sanat eivät asettuisikaan selkeästi johonkin tiettyyn ryhmään.

4.2.3 Semanttinen näkökulma

Lainasanojen luokitukset keskittyvät melko paljon itse sanan morfologiaan ja ulkoasuun sekä ääntämiseen. Sanojen muodostumista voidaankin tutkia pelkästään morfologisesta näkökulmasta, mutta se antaa hyvin suppean tarkastelukentän. Sajavaaran ja Loubierin luokituksissa on myös otettu huomioon sanojen semanttinen puoli. Lisäksi erikoiskielessä sanoja on syytä lähteä tutkimaan myös käsitteen tasolta, sillä kuten jo mainittu, kielten välillä liikkuvat käsitteet, eivät pelkästään sanat. "Sana kulkeutuu kielestä toiseen käsitteen mukana" (Sajavaara 1989, 70), eli vieras käsite siirtyy ensin, ja vieras sana seuraa perässä, jos seuraa. Sanoja ei voida erottaa niihin liittyvistä käsitteistä (Loubier 2011, 11), siis siinä mielessä, että sanaa ei olisi olemassa ilman käsitettä.

Sanataso ja käsitetaso liittyvät vahvasti toisiinsa. Niiden välillä tapahtuu kuitenkin paljon liikkuvuutta. Semanttisia muutoksia tapahtuu paljon herkemmin kuin morfologisia tai ääntämyksellisiä muutoksia (Ullmann 1962, 195). Siksi otamme varmasti helpommin käyttöön sanoja, jotka ovat jo olemassa, kuin että loisimme täysin uusia kirjainyhdistelmiä. Erilaisia semanttisia muutoksia Ullmannin mukaan ovat: sanan merkityksen supistuminen, merkityksen laajentuminen, *polysemia* (yksi sana vastaa montaa eri käsitettä), *metonymia* (sanojen välillä on ennestään tilallinen tai ajallinen yhteys, joten niiden merkitykset sulautuvat) ja *ellipsi* (kaksiosaisesta sanasta vain toinen osa säilyy ja koko ilmauksen merkitys siirtyy tähän yhteen sanaan). Myös Mitterand käsittelee teoksessaan sanojen semanttista muutosta (1986, 83-). Semanttista muutosta tapahtuu kielessä ajan kuluessa paljonkin, niin eri kielten välillä, kuin kielen eri tasojenkin välillä (Mitterand 1986, 94). Jotkut muutokset ovat väliaikaisia, toiset pysyviä (Mitterand 1986, 83).

Loubierin lisäksi Sajavaaran (1989, 86) anglismien luokituksessa voidaan myös havaita semanttinen näkökulma ja itse sanan merkityksen muutoksen havainnointi. Sajavaaran ryhmistä 5. ja 6. voidaan selvästi löytää yhtymäkohtia Ullmannin selittämiin semanttisiin muutoksiin. Kohdat 5. a. ja b. ovat suoraan osa myös Ullmannin luettelemia semanttisia muutoksia (merkityksen supistuminen ja laajentuminen). Ryhmässä 6. on kyseessä ellipsi.

Sajavaara toteaaakin, että ”Lainatessa sanan alkuperäinen merkitys usein muuttuu, supistuu tai laajenee [...]” (Sajavaara 1989, 66). Samoin toteaa Nuutinen (1989, 111): ”Vieraat kielet vaikuttavat sanastoon myös siten, että vanhat jo olemassa olevat sanat saavat uusia käyttöjä ja niiden merkityksen ala muuttuu muiden kielten vastaavien sanojen käyttöjen ja merkitysten mukaiseksi”. Myös Vinay ja Darbelnet kommentoivat sanojen semanttisia ominaisuuksia teoksessaan: eri kielten sanat ovat semanttisesti eri laajuisia, eli vaikka ne osittain vastaisivat samaa käsitettä ja merkitystä, tämä merkitys on kuitenkin usein osittain erilainen (esimerkiksi laajempi toisella sanalla) (1977, 63). Lisäksi ammattisanaston ja yleiskielen sanaston välillä vallitsee eroavaisuuksia: yhdessä kielessä jollain yleiskielen sanalla on myös erityinen ammattikielen merkitys, kun taas toisessa ammattikielessä käytetään kokonaan eri sanaa (1977, 65).

4.3 Erikoiskieli kielen osana

Nidan mukaan kielet eivät ole homogeenisia, vaan kielten sisällä jokainen ryhmä ja puhuja tuovat kieleen variaatiota (Louw 1986, 4). Seuraavissa luvuissa esitellään kaksi kielen eri tasoa: yleiskieli ja erikoiskieli, sekä tämän myötä erikoiskielen ominaisuuksia. Erikoiskielen käsitteen kautta voidaan kuvata myös ultimatien kieltä, sillä se on oma erikoiskielensä.

4.3.1 Mitä on erikoiskieli?

Yleiskieleksi määritellään se kielen osa, joka on yhteistä kaikille kyseisen kielen käyttäjille (Lehikoinen 1995, 91). Yleiskieli esiintyy myös kirjallisen ilmaisun perustana ja perustuu pitkäaikaiseen ja laajaan perinteeseen (Haarala 1981, 9). Yleiskielen sisällä ja siihen limittyneinä voidaan erottaa erilaisia osakieliä, joita ovat esimerkiksi eri murteet. Ne erottuvat yleiskielestä joskus lauserakenteeltaan, mutta erityisesti erilaisen sanaston ja käsitteiden perusteella. Tieteen-, ammatti- ja harrastealoilla käytettäviä kielimuotoja voidaan erityisesti pitää omina osakielinään, sillä niissä yksilöllisemmän sanaston määrä on useimmiten huomattava. Tällaisia erikoisalojen osakieliä kutsutaan erikoiskieliksi. (Haarala 1981, 9). Myös nimitys ammattikieli (Lehikoinen 1995) on joskus käytössä. Lisäksi A. Nida puhuu erityismurteista ja jargonista (Louw 1986, 13).

Käytännössä on kuitenkin mahdotonta erottaa suoraviivaisesti kaikki erikoisalat ja niiden kielet (Muller 1985, 187), sillä kuten sanottu, nämä eri kielen tasot ovat usein osittain limittyneet toisiinsa. Erikoiskielet ovat kosketuksissa toistensa, sekä erityisesti yleiskielen kanssa (Muller 1985, 208-209). Ranskan kielestä Muller esittää (1985, 186), että entisaikana kielen eroja selittivät paljon alueelliset erot, ja tämän jälkeen puhujan sosiaalinen asema alkoi näkyä kielessä, kun taas nykyisin erilaiset erikoisalat ja tekninen sanasto erottavat puhujia toisistaan.

Erikoiskieltä siis käyttävät jonkin tietyn alan asiantuntijat (Haarala 1981, 9, Muller 1985, 187). On tärkeää huomata, että kyse voi olla, kuten Haaralakin (1981, 9) toteaa, myös mistä tahansa harrasteesta. Tämän myötä voidaankin pohtia, kuinka moniin pieniin osakieliin yleiskieli onkaan jaettavissa. Yleiskielen ja erikoiskielen rajat eivät ole selkeitä ja yksiselitteisiä (Haarala 1981, 10; Nuolijärvi 1999, 12). Tämä tulee esille etenkin sanastotasolla: useat sanat voivat olla käytössä sekä yleis- että erikoiskielessä.

Erikoiskielet tapaavat ottaa paljon materiaalia omaan käyttöönsä erityisesti yleiskielestä, mutta sama toimii myös päinvastoin (Haarala 1981, 15; Nuolijärvi 1999, 13). Monet erikoiskielten sanat ovat esimerkiksi ajan kuluessa siirtyneet yleiskieleen. Erikoiskielten välillä on keskenäänkin sanastollista yhtäläisyyttä. Voidaan siis huomata, että erikoiskielet eivät ole pysyviä kokonaisuuksia (Haarala 1981, s.10), vaan ne muuttuvat, laajenevat ja sulautuvat muihin ympäröiviin osakieliin ja yleiskieleen. (ks. Loubier 2011, 13).

Mitä pienempi joukko puhujia erikoiskieltä käyttää, sitä pienempi on erikoiskielen sanojen levinneisyys ja siirtymä muille kielen tasoille (Muller 1985, 188). Kun erikoisala tulee tutuksi entistä laajemmalle puhujajoukolle, sanat leviävät helpommin myös yleiskieleen ja muihin erikoiskieliin (Muller 1985, 188). Erikoiskielen yleiseen ymmärrettävyyteen tulee panostaa eri verran alasta riippuen (Haarala 1981, 12). Haarala antaa esimerkkinä työsuojelun sanaston: Palveluita käyttävät monista lähtökohdista tulevat kielenpuhujat, joten sanojen tulisi olla ymmärrettäviä muillekin kuin ammattilaisille. Toisena esimerkkinä hän antaa astrofysiikan, jonka kielen ymmärrettävyys taas ei ole kovin tärkeää yleisessä käytössä, ainakaan jatkuvasti. Useimmiten riittää, että alan ammattilaiset pystyvät kommunikoimaan keskenään.

“Erikoiskieltä voidaan pitää työkaluna, jonka avulla erikoisalan käsitemaailmaa jäsennetään, kuvataan ja muokataan.” (Haarala 1981, 11). Haaralan mukaan kieli pystyy toteuttamaan tämän tehtävän, mikäli se on yksiselitteistä, tarkkaa, loogista, selkeää, tarpeeksi laajasti ymmärrettävää ja rakenteellisesti virheetöntä (Haarala 1981, 11; 1989, 263). Yksiselitteisyydellä tarkoitetaan sitä, että kullakin sanalla on mahdollisimman vähän eri merkityksiä, mieluiten vain yksi. Erikoisalan käsitteet ovat hyvin tarkkarajaisia ja niiden erottaminen muista samankaltaisista käsitteistä on oleellista. Golfissa voidaan käyttää sanaa “maila”, mutta mailoja on useita erilaisia ja niillä on itse toiminnan (pelin) kannalta oleellisia, erottavia ominaisuuksia. Tällöin herää tarve kommunikoida entistä yksityiskohtaisemmin ja käyttää tarkempia nimityksiä.

Erikoiskieli voi ulkopuolisen korvaan olla täysin käsittämätöntä, sillä kielellä kuvataan asioita, joita henkilö ei tunne (Nuolijärvi 1999, 15). Käytettävät nimitykset sisältävät kyllä runsaasti informaatiota, mutta tämän informaation sisäistäminen riippuu taustatiedoistamme (Nuolijärvi 1999, 18). Kuten Itkonenkin toteaa, kielellinen yhteys ei takaa ymmärrystä ilman kielenulkoisen käsitemaailman tuntemusta (Itkonen 1990, 27).

Vaikka sana olisi tuttu, emme välttämättä tunnista sen koko sisältöä, mikäli meiltä puuttuu tietyn alan käsitemaailman tuntemus. Myös erikoisalan sisällä asiantuntijuudessa on eroja erikoiskielen käyttäjien keskuudessa (Muller 1985, 211).

Erikoiskielissä on myös hyvin paljon kansainvälisiä sanoja (Sajavaara 1989, 90; Muller 1985, 192). Käytännössä se tarkoittaa, että sanat ovat lainautuneet kielestä toiseen. Lainasanoja on enemmän erikoisalojen kielissä, kuin missään muissa osakielissä (Sajavaara 1989, 90). Myös Mullerin mukaan muista kielistä tulevia sanoja on erikoiskielissä erityisen paljon (1985, 191). Haaralan (1981, 36) mukaan erikoiskielen sanastossa tulisi pyrkiä tasapainoon vieraiden ja kotoisten elementtien välillä, sillä liian vieraat sanat vaikeuttavat sanaston omaksuttavuutta ja käyttöä. Sanojen kotouttamisen ei tulisi kuitenkaan olla itsetarkoitus (Haarala 1981, 36). Lainasanojen ”väkisin” kääntäminen voi nimittäin olla yhtä ongelmallista sanan käytön kannalta kuin liian vieraskielinen sana (Sajavaara 1989, 88).

Erikoiskielen sanasto syntyy kolmella eri tavalla (Muller 1985, 205-206): Käsitteelle valitaan jokin yleiskielen sana, jokin toisen erikoiskielen sana, tai sana luodaan itse. Uuden sanan luominen tapahtuu joko lainaamalla toisesta kielestä tai esimerkiksi yhdistelemällä oman kielen sanoja ja muokkaamalla niitä.

4.3.2 Termit ja erikoiskielen sanaston ongelmat

Erikoiskielessä käytetään siis useimmiten hyvin tarkkarajaisia käsitteitä, joille tarvitaan myös tarkkarajaiset nimitykset. Mikäli jokin nimitys on vahvasti vakiintunut erikoiskielen käsitteeseen ja osaksi erikoiskielen jatkuvaa käyttöä, voidaan sanasta puhua terminä. Termi on hyväksytty osaksi erikoisalan virallista viestintää. Se on ”jonkin erikoisalan vakiintunut ilmaus” ja termeistä puhutaan erityisesti erikoiskielten yhteydessä (Haarala 1981, 15). Haaralan (1981, 15-16) mukaan termin sisällön on oltava tarkasti määritelty. Sillä tulisi olla vain yksi merkitys, yksi käsite, johon se viittaa (Muller 1985, 202). Yleiskielessä saman sanan merkitys voi usein muuttua kun konteksti muuttuu, mutta termien tulisi viitata vain yhteen, muuttumattomaan käsitteeseen, käytettiinpä termiä missä tahansa tilanteessa. Yleiskielessä tärkeää sanan ymmärrettävyydelle on sen levinneisyys, mutta termille optimaaliseksi voidaan ajatella juuri mahdollisimman pieni käyttötiheys, sillä tämä tarkoittaisi sitä, että termi on varattu hyvin suppean käsitteen kuvaajaksi (Muller 1985, 188). Ongelmia sanastossa saattaa

tuottaa sanan polyseemisyys eli monimerkityksisyys (yksi sana, monta merkitystä), jolloin yksi sana vastaa montaa eri käsitettä. Synonymiakin (useampi sana, sama merkitys) voi olla ongelmallista (Haarala 1981, 12), tosin täydellinen synonymia ei toteudu kovinkaan usein (Sivula 1989, 183). Synonymiaa tulisi siis toki välttää, mutta joissain tapauksissa siitä ei välttämättä ole paljoa haittaa. Näin esimerkiksi silloin, kun termit kuuluvat kahteen eri erikoiskieleen (Haarala 1981, 39).

Lainasana tulee usein kieleen siksi, ettei kielessä aiemmin ollut sanaa vastaavalle käsitteelle. Lainasanat voivat myös syrjäyttää kielessä jo olemassa olevia sanoja, mutta lainasana ja kielen oma sana voivat myös jäädä kieleen rinnakkain, jolloin niistä muodostuu synonyymipari (Sivula 1989, 192). Kielen oman sanan rinnalla tai sen tilalla käytetään vieraita lainasanoja erityisesti erikoiskielissä (Sivula 1989, 192). Saman alan sisällä osa saattaa käyttää samasta käsitteestä eri nimitystä kuin toiset (Haarala 1981, 11), jolloin nimitykset ovat keskenään synonyymeja.

Haaralan mukaan hyvän termin tulee kuvata käsitettä mahdollisimman tarkasti. Sen tulee myös olla lyhyt, tarpeeksi erottuva muista termeistä, kieliopillisesti moitteeton sekä helppo ääntää, kirjoittaa ja taivuttaa (Haarala 1981, 37). Vaatimukset vaikuttavat hyvin selkeiltä, mutta usein törmätään ristiriitaisuuksiin. Mahdollisimman kuvaavan, mutta samalla mahdollisimman lyhyen termin luominen on haastavaa (Haarala 1981, 37). Pitkiä termejä on työlästä käyttää. Mikäli niitä on erikoiskielessä paljon, niille saattaa syntyä esimerkiksi rinnakkainen lyhennejärjestelmä. Termin käytön tulisi olla helppoa, joten kirjoitusasu ja taivutuksen olisi oltava kielen normien mukaisia (Haarala 1981, 37; Goosse 1975, 71). Lainasanojen tapauksessa törmätään usein ongelmiin, sillä ne eivät välttämättä sovi lainaajakielen morfologiaan. Tällöin voidaan pyrkiä käyttämään kotoisempaa sanaa (Haarala 1989, 274). Termi on selkeämpi, varsinkin myös alan ulkopuolisille, mikäli se muodostuu tutuista aineksista (Haarala 1989, 271).

Olisi tärkeää, että kaikki tietyn erikoisalan asiantuntijat käyttävät samoja nimityksiä. Tämä ei kuitenkaan ole itsestään selvää, eikä välttämättä tapahdu itsestään. Tarvitaan tietoista, jatkuvaa sanastotyötä, jotta yhtenäisyys voidaan saavuttaa ja säilyttää. (Haarala 1981, 12). Monilla aloilla sanastotyö on välttämätöntä (Haarala 1981, 260). Erikoiskielet syntyvät ja kehittyvät käyttäjien eli alan asiantuntijoiden keskuudessa, jolloin normatiiviset laitokset puuttuvat harvoin kieleen, vaan mahdolliset normit luodaan käytön kautta (Havu ja Räsänen 2016, 13). Uudet sanat, eli neologismit, elävät

omaa elämänsä erikoiskielessä, ja niitä voi olla hyvin hankala koota ja hallita (Havu ja Räsänen 2016, 15). Uusia sanoja ilmestyy jatkuvasti, joten kielen keskitetty hallinnointi vaikeutuu entisestään (Havu ja Räsänen 2016, 2).

Omat haasteensa erikoiskielissä aiheuttavat muista kielistä tulevat lainasanat. Kuten jo todettu, niitä on erikoiskielissä usein erityisen paljon. Joskus on hankala päättää, pitäisikö lainasana kotouttaa, vai onko sitä parempi käyttää sellaisenaan. Sajavaara (1989, 72-73) tuo esille, että vierasperäisillä sanoilla on sekä huonoja että hyviä puolia. Vierasperäisyydellä hän pääasiassa viittaa siis siihen, että sana on olemukseltaan erilainen kuin kielen muut sanat yleensä. Vierasperäisiä sanoja vastustetaan usein pedagogisista syistä, eli siksi, että ne on vaikeampi muistaa ja oppia, ja myös kirjoittaminen ja ääntäminen tuottavat ongelmia. Toisena syynä Sajavaara pitää sanan selvyyttä: mikäli sana on kovin vieras, on se hankala ymmärtää täsmällisesti. Kaikki kielenpuhujat eivät myöskään ole tasavertaisia vierassanoihin nähden, vaan niitä ymmärtävät parhaiten ne, jotka osaavat lainanantajakieliä. Kolmantena syynä on kieliryhmän identiteetin säilyttäminen: oma kieli halutaan säilyttää omanlaisena, eikä siihen haluta sotkea vieraita piirteitä. Erikoisalan kirjallisessa viestinnässä monia lainasanoja pyritään kotouttamaan (Haarala 1989, 273; Muller 1985, 96), kun taas puheessa niitä käytetään yleensä sellaisenaan (Muller 1985, 96).

Vaikka vieraat lainasanat voivat aiheuttaa ongelmia, on niistä joskus myös hyötyä. Ne ovat kansainvälisiä ja ne voivat helpottaa kielenpuhujien vieraiden kielten oppimista. Eri ammattialoilla ne ovat myös täsmällisempiä kuin yleiskielen sanat, sillä ne ovat usein neutraalimpia (Haarala 1981, 36; Sajavaara 1989, 74). Yleiskielen runsaasti käytettyihin sanoihin liittyy jo ennalta paljon konnotaatioita, jotka eivät välttämättä ole erikoisalalle yhtään olennaisia, ja saattavat johtaa harhaan. Vierasperäiset sanat myös monipuolistavat kielen sanastoa (Sajavaara 1989, 74). Lainasanoista kaikki eivät siis kuitenkaan säily vierassanoina, sillä jotkut niistä kotoutetaan. Joskus se tapahtuu suoraan, joskus pitemmän ajan kuluessa.

Sanastotyöhön kuuluu Haaralan (1981, 13) mukaan viisi vaihetta: sanaston keruu ja tallennus, sanaston systemaattinen kuvaus, normatiivisten ohjeiden antaminen sanojen käytöstä, uusien ilmausten luominen ja vakiinnuttaminen sekä sanastotyön yleisten periaatteiden kehittäminen. Systemaattinen sanastotyö vaatii siis organisointia. Lisäksi Haarala mainitsee sanastotyön tekijän arvovallan ja osaamisen: jotta sanastotyön

tuotokset siirtyvät käyttöön, on oleellista, että sääntöjen ja normien luoja/luojia kunnioitetaan kielenkäyttäjien keskuudessa. Tämän takia sanastotyö onkin suurimmaksi osaksi erikoisalojen omalla vastuulla (Haarala 1981, 13).

4.3.3 Kirjoitettu ja puhuttu erikoiskieli

Toinen kiehtova maailma on urheilun erikoispuhekieli, joka käyttää runsaasti hyväkseen yleiskielen tavanomaisimpia sanoja ja muiden erikoisalojen sisältöä. (Nuolijärvi 1999, 15)

Vaikka kirjallinen ja puhuttu ilmaisu eroavat toisistaan joskus hyvinkin paljon, eivät ne ole toisistaan täysin erotettavissa (Nuolijärvi 1999, 12). Erikoisalan sisällä käytetään erikoiskieltä kirjoitetussa muodossa, ja puhekieltäkin saattaa esiintyä useammassa eri muodossa (Nuolijärvi 1999, 15), käyttötarkoituksesta riippuen. Sanoja siirtyy myös puheesta hiljalleen kirjoitettuun kieleen (Nuolijärvi 1999, 12). Kirjallinen kieli ei useinkaan suosi vieraita sanoja: Esimerkkinä (ranskan kielestä) Muller antaa informaatioalan erikoiskielen, jossa puheessa käytetään paljon amerikanenglannista peräisin olevia nimityksiä, kun taas kirjallisessa ilmaisussa niitä on pyritty korvaamaan ranskankielisillä nimityksillä (Muller 1985, 97).

Monesti erikoiskielten yhteydessä kuulee puhuttavan jargonista. Nidan mukaan jargon on jonkin ammattiryhmän tai muun sosiaalisen ryhmän käyttämä kieli (Louw 1986, 14). Jargoniksi kutsutaan erityisesti kielimuotoa, joka ei ole virallinen, vaan sitä käytetään enemmän luomaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ryhmän jäsenten välillä (Muller 1985, 215; Karttunen 1989, 148). Jargonilla ei ole systemaattista, näkyvästi virallista rakennetta, eikä se ole kielenä yhtä stabiili kuin jonkin alan virallinen erikoiskieli (Muller 1985, 212, 215).

Jargonin sijasta voidaan käyttää myös termiä ammattislangi. Käsitiesisällöltään jargon ja ammattislangi vaikuttavat olevan hyvin lähellä toisiaan. Slangia kuvataan puhekielen muodoksi, jossa on paljon nopeasti muuttuvaa ja uutta sanastoa (Karttunen 1989, 148-149). Se on jonkin tietyn ikä-, ammatti- tai harrastusryhmän käyttämä puhekielen muoto (Lehikoinen 1995, 91). Slangia on melko mahdoton rajata selkeästi muusta puhekielestä, vaan slangin tunnusmerkkejä ovat slangisanojen käyttö muun puheen seassa (Karttunen 1989, 149). Slangi on ekspressiivistä ja hyvin latautunutta, ja sitä ei useinkaan mielletä kovin hyväksyttäväksi kielimuodoksi, ja joskus slangia pidetään jopa

alatyyllisenä (Karttunen 1989, 150; Haarala 1981, 10). Monet sanat ovat lainasanoja (Lehikoinen 1995, 155). Slangi suosiikin vierasta lainattua materiaalia, eikä kotouttamista pidetä tärkeänä (Karttunen 1989, 161; Haarala 1989, 273). Usein yleiskielen sanat saavat slangissa uuden merkityksen (Lehikoinen 1995, 158).

5. Ultimaten erikoiskieli

Ultimate on erikoisala, jolla on oma erikoiskielensä. Seuraavissa luvuissa käsitellään tämän erikoiskielen ominaisuuksia ja tilannetta verrattuna aiempiin erikoiskielistä esitettyihin kuvauksiin.

5.1 Ultimate erikoiskielenä

Ultimate on melko uusi laji niin Ranskassa kuin Suomessakin. Tämän takia ultimaten erikoiskielikään ei ole ollut olemassa näissä maissa kovin kauaa. Lajin harrastajat tuntevat lajin käsitteet ja käyttävät lajisanastoa jatkuvasti. Ultimaten kieli, kuten erikoiskielet yleensä, erottuu yleiskielestä sanastonsa perusteella. Tämä sanasto on vielä suhteellisen pienen puhujajoukon käytössä.

Englanninkielistä materiaalia on sen sijaan saatavilla paljon, niin internetissä kuin painettunakin. Ultimatesta on kirjoitettu esimerkiksi monia enemmän tai vähemmän laajoja oppaita. *Ultimate Techniques and Tactics* (James Parinella, Eric Zaslow 2004) sisältää laajan englanti-englanti sanaston lajin erikoiskielestä. Kyseisenlaisia yksikielisiä sanastoja löytyy varsin paljon eri verkkolähteistä. Sanastojen kokoajat ovat usein lajin harrastajia, jotka ovat syystä tai toisesta kokeneet tarpeelliseksi julkaista termiluetteloita selityksineen. Eri sivustoilla on tarjolla sääntöjen tulkintoja ja lisäohjeita, valmentajan oppaita sekä lukuisia artikkeleita. Huomattavasti haastavammaksi etsiminen muuttuu silloin, kun yritetään löytää vastaavaa materiaalia muilla kielillä, tai sanastoja kaksikielisinä. Viralliset säännöt on käännetty monille eri kielille, mutta käännökset eivät välttämättä ole ajantasaisia uusien sääntömuutosten, lisäyksien ja liitteiden osalta.

Kirjoitetun materiaalin puutteen vuoksi ultimaten kieli on siis vielä tällä hetkellä olemassa Ranskassa ja Suomessa (ja monilla muillakin kielialueilla) erityisesti suullisessa muodossa. Pelikenttä on toki myös juuri se konteksti, jossa kieli on alun perin syntynyt ja jossa sen käyttö on oleellisimmassa roolissaan. Toisaalta mitä tunnetummaksi ja isommaksi laji kasvaa, sitä tärkeämmäksi muuttuu oletettavasti myös kirjoitetun kielen rooli (uutisointi, sääntöjen tarve useammilla kielillä jne.).

Sääntödokumentin loppuosaan on kaikilla kolmella kielellä koottu lyhyet yksikieliset sanastot, jotka kattavat lajin keskeisimpiä sanoja, jotka ovat oleellisia sääntöjen ymmärtämisen kannalta. Tässä sanastossa ei kuitenkaan ole suurta osaa niistä sanoista ja

siitä kielestä, jota lajin parissa käytetään käytännössä. Internetistä löytyy melko paljon harrastajien kokoamia pienimuotoisia sanastoja ja infopaketteja, joihin on sisällytetty myös paljon vaikkapa pelitaktikoihin ja kuvioihin liittyvää sanastoa. Englanniksi tällaisia epävirallisia sanastoja on saatavilla paljon, mutta ranskaksi ei niinkään, puhumattakaan suomesta.

Ultimaten kannalta voidaan siis miettiä, kuinka suurta osaa sanastosta voidaan jo kutsua termeiksi. Erikoiskielen sanaston ideaalitilanteessa sanat ovat helposti käytettäviä ja omaksuttavia, ja yhtä sanaa vastaa yksi käsite. Tällaisia vakiintuneita nimityksiä voidaan kutsua termeiksi. Vaikka ultimaten sanasto on melko uutta, voidaan monien sanojen tapauksessa jo puhua termeistä, sillä vaikka ne eivät olisikaan ominaisuuksiltaan täydellisiä termejä, ovat ne silti vakiintuneet käyttöön lajin sisällä.

Sääntöjen kääntäminen on kiekkoliittojen vastuulla. Vielä ei ole kovin selkeitä merkkejä systemaattisesta termityöstä. Ultimaten sanasto ei myöskään ole kovin laajalle levinnyttä, vaan pelkästään lajin sisäisessä tiedossa. Mitä laajemmalle sanasto leviää, sitä enemmän tarve sanaston kehittämiseksi luultavasti kasvaa. Ultimaten tapauksessa sääntöjen kääntäminen englannista muille kielille on varmasti ollut suuri askel kohti ultimatekielen tunnettuutta.

5.2 Kirjoitettu, puhuttu, viitottu

Ultimatessa, kuten kaikilla erikoisaloilla, käytetään erikoiskieltä sekä kirjallisesti että suullisesti. Kuten muussakin urheilussa, tärkein kirjallinen dokumentti on varmasti lajin säännöt. Ultimaten kirjallista kieltä esiintyy lajin säännöissä ja niiden liitteissä, sekä monenlaisissa muissa informatiivisissa teksteissä, artikkeleissa, blogeissa ja sanastoissa. Kirjoitettu kieli on lainannut paljon puhutusta (kuten Nuolijärvin toteaa (1999, 12)), sillä puhuttu kieli on ollut olemassa ennen kirjallista. Niinpä lajille ominaiset sanat ovat käytössä myös esimerkiksi säännöissä. Sääntötekstille ominaisesti näitä sanoja on kuitenkin avattu selityksin, jolloin kuka tahansa voi periaatteessa lukea säännöt ja ymmärtää, kuinka laji toimii. Kirjoitetun kielen tarkoitus on siis kommunikoida lajia mahdollisimman selkeästi. Säännöt on tekstilajiltaan myös tarkoitettu kaikille mahdollisille lukijoille, myös niille, jotka eivät entuudestaan tunne lajia.

Puhekielen tasolla tilanne ei aina ole sama. Puhe on usein epävirallisempaa ja sillä on muutenkin tilanteista riippuen erilaiset funktiot kuin sääntötekstillä. Urheilussa on usein

tärkeintä, että tilanteessa mukana olevat, yleensä lajia tuntevat henkilöt, tietävät mahdollisimman hyvin, mistä on kyse. Urheilun erikoispuhekielen tarkoitus on nimenomaan toimia viestintävälineenä lajin sisällä. Puhekieli on erityisen tärkeässä osassa ultimatea, myös pelitilanteissa, erityisesti virhehuutojen takia.

Puhutun ja kirjoitetun kielen lisäksi ultimaten erikoiskieleen kuuluvat myös viittomat. Niitä käytetään, jotta isolla kentällä kommunikointi olisi helpompaa. Puhe tai huutokaan ei aina kuulu kovin kauas. On tärkeää, että kentän kaikki pelaajat tietävät, mistä kussakin keskeytyksessä on kyse. Virhe- ja muiden huutojen vuoksi ultimatussa saattaa olla paljonkin lyhyitä keskeytyksiä, ja viittomien avulla myös kentän ulkopuoliset tietävät helpommin, mitä tapahtuu. Lajista saadaan näin katsojaystävällisempi ja pelien selostaminen helpottuu. Viittomat ovat täysin kansainvälisiä, ja niiden kehittämiseen on kiinnitetty tarkoituksenmukaista huomiota. Viittomat eivät vaikuttaisi ainakaan vielä olevan täysin vakiintuneita pelikentille, ainakaan Suomessa ja Ranskassa, mutta tästä on hankalaa tehdä yksiselitteisiä huomioita.

5.3 Lainasanat ultimatussa

Ultimate lajina on tullut Suomeen ja Ranskaan Yhdysvalloista. Lajin mukana siirtyi koko joukko ennestään tuntemattomia kielenulkoisia käsitteitä: erilaisia pelitilanteita, toimijoita ja toimintoja. Tällöin syntyy tarve luoda uusia sanoja, kuten luvussa 3.1 todettiin. Ultimatussa, kuten kaikessa urheilussa, pelaajien on kyettävä kommunikoimaan tarkasti toistensa kanssa juuri tietyn lajin parissa. Keskimäärin koko ultimatesanasto on suhteellisen uutta, joten hyvin monet ultimatesanat voitaisiin varmasti hyvinkin luokitella neologismeiksi, ainakin siis ultimatekontekstissa. Osa sanoista on tuttuja muista urheilulajeista.

Sekä suomen että ranskan kielessä käytettävät ultimatesanat voivat olla ulkonäöltään tai ääntämykseltään sekä hyvin vieraita, että kotoisia. Tämän takia vierassana-termin käyttäminen kaikista ultimate-sanoista ei ole kovin luontevaa. Anglismeja sen sijaan löytyy paljon, sekä suomenkielisestä että ranskankielisestä sanastosta, riippuen tietysti siitä, kuinka anglismi halutaan määritellä: halutaanko ajatella, että anglismeja ovat vain sanat, joissa on esimerkiksi lainaajakielelle vieraita äänteitä, vai ovatko anglismeja kaikki ne sanat, joita vastaavien käsitteiden voidaan katsoa olevan peräisin englanninkielisestä kulttuurista.

Sen sijaan kaikki ultimatesanaston sanoista ovat jollain tapaa lainasanoja. Ne on lainattu ultimaten käsitteitä varten joko englannista, omasta yleiskielestä (suomi/ranska), tai muun erikoisalan kielestä ultimaten erikoiskieleen. Ultimaten erikoiskieli on verrattain pienen puhujajoukon käytössä, joten lainaaminen ja lainautuminen on melko yksipuolista: ultimate lainaa muista kielistä ja muilta kielen tasoilta, mutta lainautumista toiseen suuntaan ei tapahdu. Kuten Häkkinen toteaa (1997, 230), sanat lainautuvat kehittyneemmästä kielikulttuurista alkeellisempaan, ja lainanantaja on lainaajan yläpuolella. Ultimate saa siis vaikutteita yleiskielestä sekä laajemmalle levinneistä muista erikoiskielistä.

Täysin uusien sanojen keksiminen voi olla työlästä ja aikaa vievää, eikä välttämättä edes lopulta palvelisi tarkoitusta (saattaisivat olla vaikeita ymmärtää jne.), joten on luonnollista, että monia sanoja on lainattu. Lisäksihän voidaan myös väittää, että ”uudet” sanatkin ovat aina peräisin jostain vanhasta aineksestä. Uusille käsitteille voidaan hakea (tarkoituksenmukaisesti tai alitajuisesti) tulokielestä sanoja, joiden käsitteen ala vastaa uutta käsitettä jollain tapaa. Tällöin ”uusi” sana on helpompi ymmärtää, sillä sen tuttuus on suhteessa myös uuteen käsitteeseen.

5.4 Ultimaten sanasto kielestä toiseen

Seuraavaksi tarkastellaan ultimaten sanastoa. Olen koonnut säännöistä poimimani sanat taulukoiksi (ks. liitteet): englanti-suomi ja englanti-ranska. Pääluokat ovat sitaattilaina, erikoislaina ja käännöslaina (Loubier 2011). Puhekielen osiossa olen kommentoinut muutamia yleisessä käytössä olevia sanoja. Tarkoituksena on siis havainnoida joitakin eroavaisuuksia kirjallisen kielen ja puhekielen välillä, sekä suomen ja ranskan välillä.

5.4.1 Sanat tekstissä – katsaus ultimaten sääntöihin

Säännöt ovat dokumenttina hyvin selkeät, sillä ne on käännetty kappale kappaleelta, jolloin vastaava kohta on aina helppo löytää käännöksestä ja verrata sitä alkuperäiseen. Tämä on tärkeä ominaisuus kyseiselle tekstilajille, aivan kuin lakiteksteillekin, sillä se helpottaa kommunikoimista monikielisessä yhteisössä: sääntöihin voidaan viitata helpommin. Seuraavaksi tarkastellaan sääntötekstistä löytyviä sanoja sekä niiden käännöksiä sääntöjen suomennoksessa ja ranskannoksessa.

5.4.1.1 Suomenkielinen käännös

Suomenkielisistä säännöistä löytyvät ”puhtaat” sitaattilainat ovat *Spirit of the Game* ja *brick*. Lajin nimi voidaan tulkita sitaattilainaksi kirjoitusasunsa perusteella (suomeksi myös ultimate), mutta äännettäessä englannin vaikutus häviää. Lajin nimen kääntäminen liitokiekoksi on mahdollista, jos esimerkiksi halutaan selventää, millaisesta lajista on kysymys. Toinen usein käytetty tapa on kutsua lajia nimellä ultimate Frisbee, niin ikään selventämään ensikertalaiselle, mistä on kyse. Säännöissä liitokiekolla viitataan kuitenkin vain pelivälineeseen ja lajin virallinen nimi on ultimate.

Spirit of the Game voitaisiin kääntää vaikkapa ’pelin henki’, mutta englanninkielinen nimitys on hyvin vakiintunut myös suomen kieleen. Ja onhan kyse kuitenkin juuri ultimaten pelin hengestä, mikä eroaa jokseenkin muista lajeista (tuomarittomuus). Tällöin suomenkielisen sanonnan käyttäminen voisi johtaa harhaan, eikä ulkopuolinen ehkä kiinnittäisi siihen sen vaatimaa huomiota. Tässä törmätään monissa teoksissa mainittuun käsitevastaavuuteen. Erikoiskielen sanojen olisi tärkeää aina vastata samaa käsitettä, mutta eri kielten välillä tämä muodostuu ongelmaksi, sillä näennäisesti samaa tarkoittavilla sanoilla saattaa olla hyvin erilaisia miellejhtymiä. Sitaattilainalla välttytään näiltä epämääräisyyksiltä, mutta toisaalta sitaattia käyttämällä sanasta voi kadota jotain, minkä lähtökielen osaajat ymmärtävät.

Brick-sanalla tarkoitetaan aloitusheittoa, joka päättyy pelialueen ulkopuolelle ilman, että vastustaja koskee kiekkoon. Sana on käytössä myös koripallossa, jossa kyseessä on heitto, joka osuu korin takaseinään eikä päädy koriin.

Sääntöjen sanastosta löytyy vain yksi suoranainen erikoislaina: *markkeri* ’marker’. Kyseessä on kiekollista hyökkääjää puolustava pelaaja. Englannin verbi ”to mark” voidaan kääntää esimerkiksi ”merkata”, joten suomeksi markkeri voisi olla myös vaikkapa ”merkkaaja”. Sanassa käytetty -ri -johdin on yksi yleisistä slangijohtimista suomen kielessä (Karttunen 1989, 151), joten erikoislaina on tehty käyttämällä suomelle tyypillistä sanamuodostuskeinoa (Karttunen 1989, 150).

Suomenkielisen käännöksen sanasto on pääosin käännöslainoja. Nämä käännökset ovat joskus rakenteeltaan hieman monimutkaisempia, ja niitä voi olla hankala luokitella tiettyihin ryhmiin. Näistä esimerkkeinä seuraavat sanat: *vanha* ’stall-out’, *ulkona* ’out-of-bounds’, *brick-piste* ’brick mark’, *pick-estämisrikkeet* ’pick violations’,

kaksoismarkkerointi 'double team', *pelin kääntyminen* tai *kiekonmenetys* 'turnover', *aloitusheitto* 'pull', *haarukointi* 'straddle', *kiekon mitta* 'disc space', *halaus* 'wrapping'.

Englannin verbi *stall* tarkoittaa pysähtymistä, loppumista (jokin lakkaa toimimasta). *Stall-out* ultimassa tarkoittaakin tilannetta, jossa pysäytyslaskenta loppuu (10 sekuntia) eikä hyökkääjällä enää ole enempää aikaa pelata kiekkoa eteenpäin. Käännös *vanha* ei kuitenkaan viittaa pysäytykseen, eikä myöskään laskemiseen kuten *pysäytyslaskenta* 'stall count'. Käännöksessä voi siis olla havaittavissa jonkinlaista metonymiaa (Ullmann), eli *stall* ja *vanha* –sanojen käsitteet ovat yhteydessä toisiinsa, jolloin niiden käyttäminen samasta käsitteestä toimii. *Ulkona*-käännöksessä (*out-of-bounds*) taas on kyse Sajavaaran ryhmän 6. mukaisesta lainasanasta, jossa käännös on muodostettu vain osasta englannin kielen sanaa (*out*). *Pick-estämisrikkeet* 'pick violations' kuuluvat Sajavaaran ryhmään 4., joissa vain osa sanasta on käännetty. Tosin *pick*-tapauksessa käännökseen on lisätty selittävä osa "estämis-". Toisaalta pelkkä *estämisrikkeet*-sanan käyttö olisi ongelmallista siksi, että pelikentillä rikettä kutsutaan vain nimellä *pick*, jolloin ulkopuolinen ei välttämättä osaisi yhdistää näitä kahta. *Pick*-sana on tosin tuttu myös koripallosta (niin englanniksi kuin suomeksi).

Double team –ilmaus on niinkään peräisin koripallosta (koripallossa suom. *tuplaus*). Ultimassa koripallokielen suomennosta ei kuitenkaan ole käytetty, vaan käännös perustuu ultimaten omaan sanastoon (*kaksoismarkkerointi*). Tämä on varsin loogista, sillä ultimate ja koripallo ovat kuitenkin eri lajeja. Toisaalta voidaan kysyä, miksi englanninkielinen sana on molemmissa lajeissa kuitenkin sama. *Turnover* on käytössä esimerkiksi amerikkalaisessa jakapallossa. Sana on ultimassa käännetty sekä *pelin kääntyminen* että *kiekonmenetys*. *Pelin kääntyminen* on suoraan yhteydessä englannin turn-sanaan. *Kiekonmenetys*-käännöksessä taas on kyseessä ajallinen metonymia (Ullmann), sillä kiekonmenetys pelissä aiheuttaa lopulta pelin kääntymisen. Toisaalta kiekonmenetys voi myös olla peräisin englannin "change of possession"-ilmauksesta, joka myös esiintyy säännöissä. *Aloitusheitto* 'pull' on käännetty luultavasti sanasta throw-off (käytössä myös käsipallossa, englanniksi ja suomeksi). Ultimaten englanninkielisissä säännöissä molemmat sanat esiintyvät: " – play commences with a throw-off, called a pull". *Kiekon mitta* 'disc space' voidaan luokitella käännöslainaksi, jossa ilmausta on hieman moduloitu. *Haarukointi* ja *halaus* taas ovat vapaampia käännöksiä, mutta niilläkin on yhteys englanninkieliseen lähtösanaan (*straddle*: "to sit

or stand with your legs on either side of something” Cambridge dictionary. Kyseessä on tilanne, jossa heittäjän jalka jää markkerin jalkojen väliin; *to wrap*: kääriä).

Käännöslainoissa on hyödynnetty melko paljon Vinayn ja Darbelnet’n vapaata kääntämistä. Käännöslainoja voitaisiin jaotella adaptaatioiksi: ultimaten käsitteet ovat olleet kielelle ennalta tuntemattomia, jolloin on täytynyt etsiä vastaavaa käsitettä omasta kielestä, sekä sitä vastaavaa nimitystä (esim. *wrapping* voisi olla kääriminen, mutta on valittu *halaus*). Näin käännöslainat voidaan jaotella myös Loubierin semanttisiin lainoihin, sillä ultimatekäsitettä ja sitä vastaavaa sanaa ei aluksi ole ollut olemassa suomen kielessä, joten periaatteessa suoraa käännöstä (morfologista käännöslainaa) ei ole voitu muodostaa. Käännökseksi on valittu jokin sana, joka vastaisi jollain tapaa uutta käsitettä (käsitepiirteiden vertailu, sanojen välillä jonkinlaista metonymiaa) ja näin tämä sana on saanut uuden merkityksen ultimaten erikoiskielessä.

Jotkut käännökset esiintyvät rinnakkain englanninkielisen vastineensa kanssa: *nopea lasku* ’fast count’, *loukkaantumiskeskeytys* ’injury stoppage’, *tekninen keskeytys* ’technical stoppage’, *riistovirhe* ’strip foul’, *aikalisä* ’time-out’, *askelrikkomus* ’travel infraction’, *kuittaus* ’check’, *näkyvyys* ’vision’, *kaksoismarkkerointi* ’double team’, *haarukointi* ’straddle’, *kiekon mitta* ’disc space’, *halaus* ’wrapping’, *kontakti* ’contact’, *paitsio* ’offside’, *lasken* ’stalling’, *pelaa* ’play on’. Näille sanoille yhteistä on, että kaikkia joudutaan käyttämään pelin aikana suullisesti. Englanninkielinen vastine lienee siis mainittu siksi, että kentällä niitä käytetään runsaasti, varsinkin kansainvälisissä peleissä. Englanninkielisten sanojen käytön tarpeellisuus säännöissä kielii edelleen siitä, että puhekieli ja kirjoitettu kieli eroavat ultimatussa melko paljon toisistaan. Mikäli sääntöteksti tyytyisi vain suomenkielisiin käännöksiin, niitä lukeva saattaisi hämmentyä seuratessaan oikeaa peliä, sillä käännöksiä ei välttämättä pystyisi yhdistämään englanninkielisiin alkuperäissanoihin. Kuten Sivula (1989, 192) toteaa, kielen oman sanan rinnalla tai sen tilalla käytetään vieraita lainasanoja erityisesti erikoiskielissä.

Kirjoitettu kieli pyrkii kääntämään vieraita nimityksiä omalle kielelle (Haarala 1989, 273; Muller 1985, 96), ja tämä on havaittavissa myös ultimaten suomenkielisissä säännöissä. Tarkoituksena on enemmän tai vähemmän tiedostaen tehdä sääntötekstistä helposti ymmärrettävä myös niille, jotka eivät tunne lajia entuudestaan, tai joille englantia ei ole niin tuttu kieli.

5.4.1.2 Ranskankielinen käännös

Ranskankielisissä säännöissä sitaattilainoja on runsaasti: *ultimate, brick, stall-count, fast count, travel, turnover, check, call, contest, vision, stall-out, out, down, hand-over, double touch, retracted, double team, pull, straddle, disc space, wrapping, force-out, offside, disc in, stalling, play on*. Kuten aiemmin todettu, osa sanoista on käytössä myös muissa lajeissa (esim. koripallossa) sitaattilainoina, jolloin niitä ei ole ehkä nähty tarpeelliseksi kääntää myöskään ultimatea varten. Sitaateista suuri osa on sanoja, joita käytetään ultimatessa suullisesti. Kuten suomessakin, myös ranskassa tätä selittää varmasti sanaston ja lajin kansainvälisyys: englanninkielisen sanaston tunteminen ja käyttäminen on helpompaa ja kätevämpää suullisessa kommunikaatiossa, joten ne ovat jääneet käyttöön myös kirjallisessa kielessä. Toisin kuin suomenkielisissä säännöissä, *Spirit of the Game* –ilmaus on käännetty ranskaksi: *l'esprit du jeu*, joka vastaa melko tarkasti suomen pelin henki –ilmausta. Syitä tällaisille ratkaisuille on aina hyvin vaikea löytää, sillä niihin voivat vaikuttaa myös kääntäjän henkilökohtaiset mieltymykset. Toisaalta nimitys on varmaankin ollut käytössä puheessa jo ennen sääntöjen kääntämistä. Yhdeksi selitykseksi voisi toki ehdottaa ilmauksen pituutta ja sen mahdollista äänteellistä haastavuutta.

Seuraavien sitaattilainojen kanssa ranskankielinen käännös on esitetty lisänä (sulkeissa ja/tai lainausmerkeissä): *stall-count* 'compte', *fast count* 'compte rapide', *call* 'appel', *out-of-bounds* 'hors-jeu', *pull* 'engagement', *straddle* 'chevauchement', *disc space* 'distance', *wrapping* 'encerclement', *force-out* 'expulsion'. Ranskalaiset käännökset selventävät englanninkielistä sanaa. Käännösten käyttö ei kuitenkaan ole systemaattista. Aina englanninkielisiä sanoja ei ole tarvinnut erikseen selittää, sillä säännöt selittävät sanan jo valmiiksi, jolloin tämä selitys on käännetty ja itse sana jätetty sitaatiksi. Suomenkielisissä säännöissä sitaattilainoja ei näissäkään tapauksissa kuitenkaan ole koettu tarpeelliseksi käyttää. Kuten edellä mainittu, kääntäjien henkilökohtaiset mieltymykset ja tekstin sujuvuuden arviointi ovat voineet osaltaan tuottaa erilaisia ratkaisuja käännöksiin.

Sajavaaran 4. ryhmän käännöksiä ovat: *faute* «*force-out*» 'force-out foul' ja *violations de type* «*pick*» 'pick violations'. Tällaisissa käännöksissä juuri ultimatelle oleellinen vieras osa on jätetty kääntämättä (*force-out* ja *pick*). Lajia tuntemattomalle lukijalle

sanat eivät yksinään avaudu, ellei hän osaa englantia. Sääntötekstissä jokainen termi on kuitenkin aina selitetty auki, jolloin käsitteen voi ymmärtää ymmärtämättä itse sanaa.

Suoranaisia erikoislainoja ei ranskankielisissä säännöissä ole. Ultimatesanat ovat siis joko suoria sitaatteja tai käännöslainoja, ja niiden suhde vaikuttaa säännöissä olevan lähes 50/50. Ranskassa käännöslainat ovat melko yksiselitteisiä suoria käännöksiä, kuten *interruption pour blessure* 'injury stoppage', *interruption technique* 'technical stoppage', *temps-mort* 'time-out', *interception* 'interception', *déflexion* 'deflection', *rétracter* 'retract', *contact* 'contact', *réceptionneur* 'receiver' jne. Niissä esiintyy modulaatioita (esim. injury stoppage – interruption pour blessure), mutta myös adaptaatiota (esim. disc space – distance). Käännöslainat ovat myös useimmiten jo ennestään tuttua urheilusanastoa (*temps-mort* 'aikalisä', *disque* 'kiekko', *point* 'piste', *aire de jeu* 'kenttä' tai 'pelialue'), johon törmätään myös suomenkielisessä käännöksessä. Sanoista voidaan huomata, kuinka ranskan ja englannin kielet ovat samankaltaisia, mikä varmasti osittain vaikuttaa sanaston siirtymiseen ja käyttöön, kuten Vinay ja Darbelnet kuvaavat kirjaimellista käännöstä. Ranskan käännöslainat voivat vastata alkuperäistä sanaa hyvinkin tarkasti.

5.4.1.3 Yhteenveto säännöistä

Silmiinpistävin ero kahdessa käännöksessä on, että suomenkielinen versio sisältää huomattavasti enemmän käännöslainoja, kun taas ranskankieliset säännöt suosivat sitaattilainoja.

Molemmissa käännöksissä englanninkielisiä sanoja oli merkitty käännöslainojen lisäksi esimerkiksi sulkeisiin tai lainausmerkkeihin. Näin on toimittu erityisesti ranskankielisissä säännöissä, suomen tapauksessa silloin, kun englanninkielinen sana on runsaasti käytössä puhekielessä. Lainausmerkkien käyttö ja englanninkielisen sanan mainitseminen on merkki siitä, että kentällä käytetyt sanat eroavat joskus sääntöihin tehdyistä käännöksistä. Tämä taas kertoo siitä, että puhekielen ja kirjoitetun kielen välillä on selkeitä eroja. Suomen- ja ranskankieliset käännökset on kuitenkin koettu tarpeellisiksi. Tilannetta voidaan verrata Mullerin (1985, 97) esimerkkiin informaatioalan erikoiskielestä, jossa puhekieli suosii englantia, kun taas kirjalliseen ilmaisuun sanat on pyritty kääntämään. Samoin toteaa myös Haarala (1989, 273).

Syitä suomenkielisen käännöksen käännöslainojen runsaaseen määrään voidaan hakea esimerkiksi kielen historiasta. Sajavaara kommentoi teoksessaan suomen kieltä melko suvaitsemattomaksi vieraita vaikutteita kohtaan (Sajavaara 1989, 74). Perinteisesti Suomi on ollut kielen suhteen puristinen maa, eli vieraat vaikutteet on pyritty häivyttämään kielestä, ja suomentamisella on tämän takia vankka sija edelleen (Sajavaara 1989, 84, 89; Havu ja Räsänen 2016, 6). Tämän kaltainen purismi on alun perin peräisin suomen kielen vähemmistöasemasta (Havu ja Räsänen 2016, 4). Suomen kieli eroaa myös selkeästi indoeurooppalaisista kielistä (ääntäminen, rakenne), jolloin suorat sitaattilainat ja lainaaminen muutenkin ei aina ole yksinkertaista. Suomen kieli turvautuu usein omaan olemassa olevaan kieliainekseensa (Havu ja Räsänen 2016, 16), sillä muista kielistä tuleva materiaali ei sellaisenaan sovi suomenpuhujan suuhun. Ranskalla ja englannilla sen sijaan on pitkä yhteinen historia ja ne kuuluvat samaan kieliryhmään, jolloin englanninkielisten sanojen siirtyminen ranskaan tapahtuu varmasti nykyisinkin helpommin. Tämä selittäisi sitaattilainojen runsaamman käytön ranskankielisissä säännöissä.

Sääntöteksti on tarkoitettu myös henkilöille, jotka eivät tunne lajia. On tärkeää, että sääntöjä voi lukea ilman suurta määrää ennakkotietoja, sillä sääntöjen tarkoitus on nimenomaan opettaa ja levittää informaatiota. Tällaiselle yleiselle tekstille ymmärrettävyys on tärkeää. Sajavaara toteaa, että yksittäisten lainasanojen tapauksessa tilanne on sama: kaikkien tulisi voida käyttää sanaa ongelmitta (1989, 74). Mikäli sana on vieras, eikä sitä ymmärretä, ongelmattomuus tuskin toteutuu. Tämän takia sääntötekstiin pyritään luomaan mahdollisimman kotoisia ilmauksia. Käännöslainaa voidaan vahvistaa ja selventää englanninkielisellä sanalla, mikäli se katsotaan käytännön kannalta tärkeäksi.

Haaralan (1981, 36) mukaan erikoiskielen sanastossa tulisi kuitenkin vallita tietynlainen tasapaino vieraan ja kotoutetun aineksen välillä, eikä kääntäminen saisi olla itsetarkoitus. Sanaston liiallista vierautta tulisi kuitenkin myös välttää. Sanaston käytön sujuvuus ja omaksuttavuus eivät saisi kärsiä (1981, 36). Ultimaten säännöissä, sekä suomeksi että ranskaksi, on havaittavissa paljon kotoutettuja ilmauksia, jotka eivät vielä ole kovin ahkerassa käytössä itse pelissä, joten aika näyttää, osoittautuvatko nämä käännökset hyödyllisiksi käytännön kannalta. Lajin ulkopuolinen sääntöjen lukija taas saattaa kokea käännökset jo nyt erittäin havainnollistavina ja hyödyllisinä. Erikoiskielissä on kuitenkin myös tavallista, että sanastosta on olemassa eri versioita

(Haarala 1981). Esimerkkinä vaikkapa lääketieteen sanasto: monille latinankielisille termeille on luotu omankieliset nimet. Molemmat kielet kulkevat käsi kädessä. Tosin silloin tällöin latinankielisten termien ymmärtäminen on ongelmallista esimerkiksi potilaiden keskuudessa.

Suomen kielessä sanaston käännöslainat eivät useinkaan ole Sajavaaran määrittelemiä suoria käännöksiä, vaan niissä on käytetty erilaisia keinoja suomenkielisen sanan muodostamiseksi. Loubierin käyttämän luokituksen kautta ilmaistuna yleisempiä eivät siis ole morfologiset vaan semanttiset käännöslainat. Ranskankielisissä säännöissä käännöslainat taas ovat pääosin morfologisia. Selkein selitys tälle ilmiölle on ranskan ja englannin kielten yleinen samankaltaisuus.

Säännöissä esiintyvät käännöslainat ovat suomenkielisessä käännöksessä varsin vapaita. Hyvin usein on kyseessä adaptaatio (esim. wrapping – halaus). Adaptaatiota edeltää alkuperäissanahan käsitepiirteiden (Haarala 1981) tulkinta, tietoisesti tai tiedostamatta. Tämän jälkeen valitaan omasta kielestä käsitepiirteiltään vastaava sana tai ilmaus. Kääntäjällä on melko suuri vapaus adaptaatiota käytettäessä.

Ranskankielisen version käännöslainoissa on huomattavissa englannin ja ranskan samankaltaisuus. Erityisesti ranskankielisessä sääntötekstissä ranskaksi käännetyn sanan yhteyteen on jätetty englanninkielinen alkuperäissana. Tämä voi olla merkinä ranskannoksen epävarmasta asemasta, jolloin sitä on haluttu vahvistaa monille pelaajille ehkä enemmän tutuilla englannin termeillä. Sama selitys sopii myös suomenkieliseen käännökseen. Sääntötekstissä jokainen termi joudutaan yleensä kuitenkin selittämään auki, jolloin myös englantia osaamaton lukija voi ymmärtää, mistä käsitteessä on kyse. Kirjoittaminen voi toki hankaloitua turhaan, mikäli ei enää jossain vaiheessa voida olla varmoja siitä, kumpaa sanaa olisi syytä käyttää, alkuperäistä vai käännettyä. Englannin ja toisen kielen käyttö rinnakkain sääntöteksteissä ei ole välttämättä johdonmukaista. Tämä johtunee osittain siitä, että sanasto on peräisin puhekielestä.

5.4.2 Sanat puheessa – katsaus pelikentille

Tässä osuudessa kommentoin lyhyesti ultimaten puhekieltä. Koska lähteenäni toimii pääasiassa omakohtainen kokemus, ei tuloksia voida pitää kaikenkattavina, mutta yhtäläillä ne antavat aiheita pohdinnalle kirjoitetun ja puhutun eroista, myös eri

kielialueiden välillä. Ultimaten puhekieli sisältää paljon sellaisia sanoja ja nimityksiä, jotka eivät esiinny lajin säännöissä.

5.4.2.1 Ultimatea suomeksi

Ultimaten puhekieltä on ollut olemassa suomeksi ja ranskaksi jo ennen sääntöjen kääntämistä. Säännöt (ja muutkin tekstit) mukailevat siis puheeseen syntyneitä ilmaisuja. Kuten todettu, suomenkielisiin sääntöihin on kuitenkin pyritty muodostamaan kotoisempia sanoja englanninkielisten sanojen tilalle. Ultimaten puhekieltä tarkasteltaessa tilanne ei kuitenkaan ole sama.

Suomen puhekielessä voidaan havaita huomattava määrä sitaattilainoja verrattuna sääntötekstiin. Säännöissä esiintyvät sitaattilainat (*ultimate*, *Spirit of the Game* ja *brick*) ovat sitaatteja myös puheessa. Sääntöjen sitaattien lisäksi puheesta löytyvät seuraavat sitaattilainat: *injury*, *technical*, *strip*, *time-out*, *travel*, *brick*, *pick*, *double team*, *disc space*, *play on*. Yhteistä sanoille on, että sääntöteksti mainitsee ne englanniksi suomenkielisen käännöksen ohella. *Brick*- ja *pick*-sanon tapauksessa tekstissä on kyseessä Sajavaaran lainatyyppi 4., jolloin englanninkielinen nimitys on jo näkyvillä käännöksessä. Kaikki puhekielen omat sitaattilainat ovat nimityksiä erilaisille pelitilanteille, jotka tulee pelissä ilmoittaa huutamalla. Englanninkieliset sanat ovat siis olleet käytössä puheessa jo hyvin pitkään ja ovat siten varmasti osaltaan saavuttaneet pitävän aseman kielessä. Sanat ovat myös suhteellisen lyhyitä, joten niitä on helppo käyttää.

Erikoislainoja on enemmän kuin kirjallisessa tekstissä. Tekstissä esiintyvät *markkerin* lisäksi puhekieli käyttää usein erikoislainoja *kätsi* (*catch* 'kiinniotto') ja *tsekki* (*check* 'kuittaus'). Lisäksi sitaattilainoista *brick* ja *pick* käytetään joskus erikoislainoja *brikki* ja *pikki*. Sääntötekstin ulkopuolisista käsitteistä erikoislainoja ovat *dumppi* 'dump' ja *träppi* 'trap'. I-loppuvokaalin lisääminen on yksi suomenkielen lainasanojen tunnusmaisimpia merkkejä (Sajavaara 1989, 97). Näistä lainoista *tsekki* ja verbi *tsekata* ovat käytössä *check*-sanasta myös ultimatekielen ulkopuolella, joten kyseisen erikoislainan tuleminen käyttöön ultimatussa on melko luonnollista, kun taas *kuittaus* on ilmestynyt säännöissä vasta myöhemmin. Puhekielessä käytettävistä käännöslainoista on myös muokkautunut slangipiirteitä omaavia lyhennelmiä, kuten *raksa* (engl. *handler* '(pelin)rakentaja'), *tasuri* (*horizontal stack* 'tasakasa').

Käännöslainoja on myös puheessa useita. Tekstissä esiintyvät käännöslainat ovat suurimmaksi osaksi käännöslainoja myös puheessa. Lisäksi sääntöjen ulkopuolinen puheessa käytetty sanasto hyödyntää myös käännöslainoja. Suomen osalta runsasta kääntämistä, muussakin kuin ultimatien yhteydessä, voi selittää kielen puristinen historia, jolloin kääntäminen koetaan hyvin luonnollisena.

Lyhyys ja nopeus ovat ultimatien puhekielelle tärkeitä ominaisuuksia. Puhe hyödyntääkin myös huomattavasti ellipsiä, missä useampiosaisesta nimityksestä jää jäljelle vain yksi sana, joka lopulta kantaa koko nimityksen merkitystä. Kyseessä on Sajavaaran lainasanojen ryhmä 6. Edellä mainituissa sitaattilainoissa ellipsi on tapahtunut jo englannin tasolla siirryttäessä kirjallisesta kielestä puheeseen (esim. *travel infraction* on pelkkä *travel*, *strip foul* pelkkä *strip* jne.). Myös suomenkielinen pelaaja hyödyntää näitä lyhennettyjä nimityksiä, sillä ne ovat kätevämpiä nopeisiin pelitilanteisiin.

Ellipsi voitaisiin kuitenkin helposti toteuttaa samalla periaatteella myös suomenkielisistä käännöksistä (esim. *loukkaantumiskeskeytys* voitaisiin kääntää *loukkaantuminen*, tekninen keskeytys olisi tekninen), ja sääntökäännöksissä niin on välillä tehtykin muodostamalla käännöslaina englantia mukaillen (esim. *askelrikkomus* – *askeleet* 'travel', *riistovirhe* – *riisto* 'strip'). Suomenkieliset ellipsit eivät kuitenkaan ole käytössä puheessa läheskään yhtä yleisesti kuin englanninkieliset. Tähän ilmiöön tuskin löytyy täydellistä syytä sanojen morfologiasta tai edes semanttisista eroista (sillä erikoiskielessä ne ovat melko vähäiset), vaan syytä on haettava laajemmalta.

Käännöslainoissa ellipsi on myös yleinen semanttinen muutos siirryttäessä kirjallisesta puheeseen. Esimerkkeinä *pysäytyslasku* – *lasku*, *aikalisä* – *aika*, *pelin kääntäminen* – *kääntäminen*, *katkokiinniotto/katko* – *katko*. Myös itse käännös on saatettu tehdä englanninkielisen ellipsin perusteella (*out-of-bounds* 'ulkona' (käännetty vain sanasta *out*)).

Puheelle on tyypillistä, että sanasto on yksinkertaisempaa kuin kirjallisessa ilmaisussa (Muller 1985, 97). Ultimatien sanastosta voidaan huomata, että säännöt esittävät paljon enemmän erilaisia, tarkkoja nimityksiä erilaisille virheille kuin mitä monet pelaajat suullisesti käyttävät. Nämä sanat on käännetty suomeksi, mutta eivät ole myöskään kovin yleisessä käytössä, ainakaan vielä. Alun perin virheet on säännöissä jaettu

virheisiin, rikkomuksiin ja rikkeisiin (fouls, infractions, violations). Puheessa sen sijaan tavataan käyttää pääasiassa sanaa *virhe* 'foul'. Virhe-sanaa käytetään myös kattamaan monet yksityiskohtaisemmat ilmaukset: puheessa kuullaan harvemmin suomenkielessä sanoja *ojentaminen, kimmotus, kaksoiskosketus, haarukointi, halaus tai ulos-pakotus -virhe*. Syynä tähän voisi olla suomen osalta ainakin se, että käännökset ovat melko tuoreita.

Puhekielen sanat ovat myös foneettisia lainoja, tosin eivät välttämättä aivan täydellisiä. Englanninkieliset sitaattilainat äännetään kuitenkin lähes täysin englannin ääntämisen mukaisesti (esim. *injury, technical, travel, disc space, play on, callahan, strike*). Usein suomen äänne-erot näkyvät sitaateissa (esim. suomen r-äänne), mutta ääntäminen ei silti sen oleellisemmin eroa englannin kielestä. Sanojen ääntäminen englantilaisittain voi olla seurausta muun muassa siitä, että sanat ovat siirtyneet suomeen lähinnä suullisesti, jolloin kirjoitusasua ei ole edes ollut saatavilla.

Voi myös käydä niin, että englannista siirtynyttä sanaa käytetään tulokielessä eri merkityksessä kuin alun perin. Tässä voitaisiin puhua Sajavaaran ryhmästä . poach/trap/träppi

5.4.2.2 Ultimatea ranskaksi

Kuten ranskankielisissä säännöissäkkin, myös puheessa käytetään sitaattilainoja. Sitattilainat ovat myös usein foneettisia lainoja, eli ne pyritään ääntämään kuten englannin kielessäkin, mikä johtunee siitä, että sana on levinnyt puheen kautta. Myös syyt englannin kielen käytölle puheessa ovat oletettavasti samat kuin suomenkielisillä puhujilla: sanaston kansainvälisyys ja sanojen lyhyys, sekä mahdolliset sosiolingvistiset syyt kuten yhteenkuuluvuus ja alkuperäisen sanaston arvovalta. Ranskan sitaattilainat voivat selittyä osittain sillä, että englanti ja ranska ovat sukukieliä.

Ranskan puhekielestä löytyy esimerkiksi pari verbiä, jotka ovat erikoislainoja: *diver* (engl. *dive*, suom. *dyykata*) ja *puller* (engl. *pull*, suom. *heittää aloitusheitto*). Englanninkielisten verbien perään on lisätty ranskan yleinen verbipääte -er. Lainat ovat samalla myös foneettisia, sillä ne äännetään englantilaisittain.

Sanastosta voidaan poimia myös yksi Loubierin luokituksen mukainen valelaina. Ranskan kielessä voi joskus kuulla käytettävän englanninkielen sanaa *side*

tarkoittamaan kämmenheittoa (engl. *forehand/flick*, rans. *coup droit*). Sanan käyttö voisi johtua eräänlaisesta väärinkäsityksestä pelitilanteesta, jossa puolustus pakottaa heittäjää heittämään kapeaan sektoriin kentän laidassa. Tällöin englanniksi voidaan sanoa *force side* ja suomeksi *laitapakotus*. Mikäli kyseessä on kämmenheitto, voidaan *side*-sana tulkita tarkoittamaan myös yleisesti kämmenpuolen pakotusta. Tällaisille tulkinnoille ei toki ole varmoja todisteita. Kuten suomen *träppi*-sanana kohdalla huomattiin, puhekielen ja käytännön pelin kautta levinnyt sanasto saattaa sisältää monimerkityksisyyttä ja väärinymmärryksiä, jotka lisäksi eroavat kielestä toiseen liikuttaessa.

5.4.2.3 Yhteenvedo puheesta

Pelikentällä kommunikaation funktio on hieman erilainen kuin kirjoitetuissa säännöissä. Kentällä sanan on oltava mieluusti lyhyt ja helppo, sillä pelitilanteet ovat nopeita. Oletuksena pelissä on myös, että kaikki jo tuntevat säännöt ja tietävät, mistä on kysymys ilman tarkempaa selittämistä. Useiden sanojen suomen- tai ranskankielinen versio vaikuttaisi olevan huomattavasti pitempi kuin englanninkielinen lähtösana, joka osittain puoltaa sitaattilainojen runsautta puheen tasolla. Englanti on myös kielenä laajalti puhuttu, joten englannin sanojen ääntäminen on globaalisti tuttua, eikä näinollen aiheuttane suuria ongelmia. Molempien kielten sitaattilainat ovat myös huomattavalta osin foneettisia lainoja, eli suomen ja ranskan oma ääntämismalli on väistynyt alkuperäisen tieltä, ja sanat pyritään ääntämään mahdollisimman englantilaisittain.

Erityisesti puhekielen osalta on tärkeää ottaa huomioon kielen kulttuurinen puoli. Kieli on kollektiivinen kommunikoinnin väline, jolloin siihen liittyy paljon muutakin kuin vain yksittäiset sanat ja käsitteet. Kuten esimerkiksi Sajavaaran (1989), Goossen (1975) ja Loubierin (2011) teksteissä todetaan, sanojen valinta ja käyttö voi olla myös hyvin tunneperäistä. Lehikoisen slangin kuvauksessa todetaan, että slangin tehtävä on ”ilmentää ryhmän arvomaailmaa ja lujittaa sen yhteenkuuluvuutta” (1995, 155). Tällöin ei ole yhdentekevää, käyttääkö ryhmä yleiskieltä vai slangia. Ultimaten suhteen voidaan sanoa, ettei ole yhdentekevää, käytetäänkö ”virallista” kirjoitettua ultimaten kieltä, vaiko puhekieltä.

Ultimatessa voidaan myös havaita rinnakkain kaksi eri tasoa alkuperäisen englanninkielisen sanaston sekä muun kielisen sanaston välillä. Tämä tilanne peilautuu Loubierin sosiaaliseen kaksikielisyysyteen. Englannin puhujat tuskin käyttävät puheessaan

muuta kuin englantia, mutta muissa kielissä englannin sanasto ja omankieliset sanat ovat olemassa rinta rinnan. Puhujien asennoituminen vieraaseen kieleen, identifioituminen vieraaseen kulttuuriin, vaikuttaa myös osaltaan sanastollisiin valintoihin. Ultimatus englanninkielen käyttö voisi liittyä lajin alkuperän tietynlaiseen arvovaltaan. Puhuja identifioi itsensä osaksi tätä alkuperää käyttämällä alkuperäistä kieltä, eli englantia. Käyttämällä vierasta kieltä ja vieraita sanoja, puhuja myös erottaa itseään ja ryhmäänsä muista, ja samalla luo yhteenkuuluvuutta ryhmänsä sisällä.

Sekä kielen tason (ultimaten kirjallinen ja puhuttu kieli) että itse kielen (esim. englanti, ranska, suomi) valintaa voidaan tarkastella vuorovaikutuksen kahden ulottuvuuden kautta. Sanastolliset valinnat voivat toki pohjautua ääntämisen helppouteen, tuttuuteen tai lyhyyteen, mutta sanastollisilla valinnoilla rakennetaan myös suhdetta toisiin puhujiin ja puhujajoukkoihin. Kielellä rakennetaan valta-asetelmia, sekä luodaan ryhmän sisäistä henkeä ja suhdetta muihin ryhmiin. Tällaiset asetelmat saattavat olla hyvinkin yksilöriippuvaisia ja muuttuvia, jolloin myös kielen käyttö voi olla hyvin moninaista.

Lisäksi voidaan pohtia, onko ultimatus varsinaista ammattislangia. Karttunen (1989) kuvaa slangia nopeasti muuttuvaksi ja ekspressiiviseksi kielimuodoksi, joka suosii lainattua, vierasta materiaalia. Ultimaten puhekielessä ainakin jälkimmäinen vaikuttaisi pitävän paikkansa, niin suomen kuin ranskankin suhteen: sitaattilainoja on puheessa huomattava määrä verrattuna sääntöihin. Varsinainen ultimaten sanasto ei kuitenkaan muutu kovinkaan paljon. Sanaston tarve ja käsitesisällöt säilyvät suhteellisen samana koko ajan, sillä ultimate on melko muuttumaton konteksti. Uutta materiaalia syntyy, mutta se tulee useimmiten jäädäkseen. Lajin kehitys on jo nyt tuonut mukaan esimerkiksi tarkempia nimityksiä erityyppisille virheille, mutta nämä säännöissä esiintyvät sanat vielä ole kovin ahkerassa käytössä pelikentillä ainakaan suomeksi. Ranskassakaan sanasto ei ollut puheen tasolla yhtä monipuolista kuin kirjallisella, mutta toki tilanne on voinut muuttua eri suuntaan muutaman edellisen vuoden aikana. Mullerin (1985, 97) mainitsema kirjoitetun kielen sanaston monipuolisuus verrattuna puhekieleen vaikuttaisi siis joiltain osin pitävän paikkansa ultimaten kohdalla.

Mitä tulee ekspressiivisyyteen, sanasto ei myöskään sinällään ole kovin tunnelatautunutta. Esimerkki hieman ekspressiivisemmästä ilmauksesta voisi olla vaikkapa technical-huudon (tekninen keskeytys) tilalla käytetty ”Äiti huudettu!” tai

”Äiti!”, joka humoristisesti viittaa siihen, että pelaaja tarvitsee apua esimerkiksi kengännauhojen solmimisessa kesken pelin. Esimerkkinä alatyylisestä slangisanasta voitaisiin käyttää erästä pelikuviota, jota joskus epäkorrektisti kutsutaan nimellä ”raiskaus”. Hyväksyttävämpi nimitys kuviolle on ”ovet”. Jokaisella ultimatejoukkueella voi myös hyvin olla oma, joukkueen sisäinen slanginsa. Vaikka puhekielen sanat eivät olisikaan edellä mainitun vahvuisia, slangityyppisten sanojen preferointi antaa kuitenkin omanlaisensa asun kieleen. Esimerkiksi verbi *dyykata* voisi olla myös vaikkapa yleikielen sana *syöksyä*, mutta *dyykki* ja *dyykkaus* tulivat käyttöön

Ellipsin käyttö puheessa on hyvin tavallista (Haarala 1981, 37). Tämä liittyy myös puheen tietynlaiseen taloudellisuuteen, eli sanoja ja ilmauksia voi olla tapana lyhennellä. On siis ymmärrettävää, että myös ultimatussa puhekielessä ilmaukset ovat lyhyempiä. Suomenkielisestä sanastosta löytyy muutamia selkeitä ellipsejä. Ellipsin käyttö on toki myös osittain sidoksissa kielen ja sen sanojen rakentumiseen, eli onko kielessä ylipäänsä mahdollista tai luonnollista poistaa osia ilmauksesta. Suomen kielen yhdyssanat rakentuvat niin, että ellipsi on helposti toteutettavissa.

Puhekieli siis pyrkii yksinkertaistamaan ilmauksia. Tämä voidaan huomata ellipsin lisäksi myös sanojen merkityksen laajentumisena. Ultimatussa hyvänä esimerkkinä on sana *virhe* ’faute’, ’foul’, jolla tavataan puheessa viitata kaikkiin säännöissä mainittuihin *virheisiin*, *rikkomuksiin* ’infraction’ ja *rikkeisiin* ’violation’. Sääntöjen ymmärtämisen kannalta eron tekeminen on kuitenkin joskus tärkeää, varsinkin mitä yksityiskohtaisempiin pelitilanteisiin mennään.

Pääosin puhekielen tasolla voitaisiin ajatella, että lyhennetyt ilmaukset (ellipsi) ja vieraamat sitaattilainat eivät häiritsisi kielenkäyttäjiä samoin kuin ne saattavat häiritä sääntötekstissä, sillä pelikentällä oletus usein on, että kaikki tuntevat säännöt jo entuudestaan, eikä sanojen ulkomuodon tarvitse yrittääkään sisältää kaikkea niihin sisältyvää informaatiota.

5.5 Yhteenveto ultimatien kielestä

Kieli muodostuu todellisen maailman tarkoitteista, tarkoitteista muodostetuista käsitteistä sekä itse sanoista. Näitä kolmea ei voida erottaa toisistaan, joten käännösten ja näin ollen lainasanojen tarkastelussa on tärkeää ottaa huomioon myös käsitetaso, sillä se vaihtelee havainnoijan perusteella (eri kulttuurit, ryhmät jne.). Sanan semanttinen

taso eli sen merkitys on otettu hyvin huomioon Vinayn ja Darbelnet'n analyysissä sekä muun muassa Sajavaaran ja Loubierin lainasanojen luokituksissa. Ultimaten kautta muodostui monia uusia käsitteitä, jotka nimettiin englanniksi. Tämän jälkeen nämä käsitteet siirtyivät, usein nimitystensä kanssa, toisiin kieliin, tuottaen erityyppisiä lainasanoja. Ultimate voidaan katsoa erikoisalaksi, jolla on oma kielensä, ja se eroaa yleiskielestä erityisesti sanastollisesti. Laji on suhteellisen uusi, joten sanaston kehitys on kielestä riippuen vielä melko alkuvaiheessa.

Ultimaten kieltä ja sen nykytilannetta voidaan arvioida esimerkiksi sen kautta, miten termi-käsitteen ominaisuudet näkyvät sanastossa. Sanasto, jossa sanat ovat vakiintuneet käyttöön eli muodostavat termistön ja noudattavat ihannetermin ominaisuuksia, on monella tapaa tavoittelemisen arvoinen missä tahansa erikoiskielessä: yksi termi vastaisi vain yhtä käsitettä, termit olisivat lyhyitä ja kaikin puolin helppokäyttöisiä. Täydellisyyttä on kuitenkin luultavasti mahdotonta saavuttaa, eikä ihannetermiäkään ole aina niin helppo määritellä. Lopulta kyse on siitä, mihin ja miten termiä käytetään. On kuitenkin selvää, että sanojen vakiintuminen termeiksi helpottaa kielen jäsentämistä ja sitä kautta sen siirtämistä kielialueelta ja tasolta toiselle. Snell-Hornbyn (1988, 106) mukaan ekvivalenssi eli vastaavuus voi olla olemassa puhtaimmillaan kielen terminologisella tasolla, mutta siinäkin tapauksessa vastaavuutta ei automaattisesti voida pitää täydellisenä. Ultimatenkaan sanastossa kaikkia termejä ei varmastikaan voida pitää ihanteellisina, mutta suuri osa niistä on ollut käytössä pitkään ja toimivat tarkoituksessaan. Arviointi on kuitenkin varmasti paikallaan, varsinkin, kun kieli leviää ja kun vaikkapa sääntöjen yksityiskohtainen tulkitseminen tulee entistä tärkeämmäksi.

Ultimaten kielestä voidaan löytää useita ominaisuuksia, jotka ovat ihannetermiä vastaan. Toisaalta näistä ominaisuuksista voidaan osittain joustaa, kuten jo aiemmin mainittu, sanan käyttötarkoituksen nojalla. Voidaan siis pohtia, mitkä näistä ominaisuuksista ovat sellaisia, joita tulisi vielä työstää kohti termin ihannetta, ja mitkä epätäydellisyydet taas palvelevat ultimaten kielen ominaistarpeita kussakin tilanteessa. Sitaattilainojen käyttö on yksi näistä ominaisuuksista, eikä sen puoltaminen tai vastustaminen ole kovinkaan yksiselitteistä.

Sanojen lainautumisen ja kääntämisen lisäksi ultimaten kieleen liittyy vahvasti sen asema erikoiskielenä. Yleiskielisen sanaston lisäksi ultimatussa käytetään paljon sanoja, jotka eivät ole käytössä missään muussa kontekstissa. Osa sanastosta on kuitenkin

jollain tapaa yhteydessä esimerkiksi muiden urheilulajien erikoiskieliin. Erikoiskielellä on myös itsensä sisällä erilaisia tarpeita riippuen sen käyttötarkoituksesta: myös erikoiskieli jakautuu muun muassa puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen. Lisäksi nämäkin tasot voidaan vielä jakaa useampaan tasoon (esim. puhekieli ja slangi). Kuten Mullerkin (1985, 187) toteaa, erikoisaloja ja niiden kieliä ei käytännössä pysty erottamaan suoraviivaisesti toisistaan. Sanojen lainautumisen näkökulmasta tilanne ei siis ole niin yksinkertainen kuin voisi kuvitella. Sanat ja käsitteet liikkuvat kielten välillä, mutta myös yksittäisen kielen eri tasojen välillä, yleiskielestä eri osakieliin (esim. erikoiskielet), puheesta kirjoitettuun kieleen ja päinvastoin.

Ultimaten sanasto on vielä suhteellisen nuorta. Monet ultimaten sanoista voidaan varmasti jo luokitella termeiksi, mutta kokonaisuudessaan ultimaten sanasto ja sen kehitys ei vielä ole kovinkaan systemaattista. Kieli on siirtymässä käytöstä ja puheesta yhä enemmän kirjalliseen muotoon lajin leviämisen myötä, jolloin myös sanaston suhteen voi herätä erilaisia tarpeita (esim. sanojen kääntäminen uudelleen, puhekielen sanaston siirto kirjoitettuun muotoon).

Uuden nimityksen tarve on peräisin kielen käyttäjästä (Häkkinen 1997, 136). Myös ultimatussanojen tarve on nimenomaan ultimatisilla, joka tarvitsee sanastoa pystyäkseen pelaamaan. Sanojen lainaaminen on luonnollinen osa kielen kehitystä (Sajavaara 1989, 64; Loubier 2011, 5), joten ei ole ihme, että myös ultimate on hyödyntänyt ja hyödyntää tätä keinoa. Ultimaten sanasto on peräisin englannista, joten useita sanaston lainasanoja voidaan kutsua myös anglismeiksi, anglismin määritelmästä riippuen. Anglismien määrä on melko suuri millä tahansa kielen alueella, ja Sajavaara mainitseekin esimerkkinä sekä urheilun ja pelit (1989, 86).

Lainautuminen on moniulotteinen prosessi, niin ajallisesti kuin kielen eri tasojen suhteen. Siksi lainasanoja voi olla hankalaa luokitella ja tunnistaa, kuten ultimaten sanastostakin voidaan huomata. Lainasanojen kotoutumiseen vaikuttavat monet seikat. Sajavaara (1989, 72): sanan käyttötiheys, levinneisyys, lainaustapa, käyttötilanne ja lainaamisen tarkoitus. Sana mukautuu todennäköisemmin lainaajakieleen, mikäli se on runsaassa ja laajassa käytössä. Ultimaten sanastoa käytetään suhteellisen pienen puhujajoukon kesken, mikä on voinut vaikuttaa esimerkiksi sitaattilainojen hyväksyttävyyteen sanastossa.

Ultimatessa voidaan niin suomeksi kuin ranskaksikin havaita eroja kirjallisen ilmaisun ja puheen välillä. Eroja voidaan selittää kielen morfologisilla eroilla ja samankaltaisuudella, kielten sisäisillä asenteilla (esim. purismi) sekä kaksikielisyyden ja vuorovaikutuksen ulottuvuuksien avulla. Puhekieli hyväksyy enemmän vierasperäistä ja vieraana säilynyttä materiaalia kuin kirjoitettu kieli. Tämä on nähtävissä myös ultimatien kielessä, niin suomen kuin ranskankin osalta. Suomessa tosin kirjallisen ja suullisen ero on hieman suurempi sitaattilainojen määrän suhteen kuin ranskassa.

Myös erilaiset tyyli- ja muotiseikat vaikuttavat (Sajavaara 1989; Mitterand 1986; Lehikoinen 1995). Tähän liittyen voidaan myös mainita Loubierin (2011) kollektiivinen kaksikielisyyys. Tietyn ryhmän puhujat käyttävät puheessaan kahta eri kieltä, esimerkiksi ultimatessa englannin lisäksi suomea tai ranskaa. Loubier toteaa, etteivät eri kielet voi korvata toisiaan ilman sosiokulttuurisia seurauksia. Erikielisten sanojen käyttö osaltaan muokkaa ryhmän kieli-identiteettiä: mihin puhujajoukkoon ryhmä haluaa itsensä liittää, ja mitä mielleyhtymiä se heissä aiheuttaa? Tällaiset seikat vaikuttavat varmasti myös ultimatien sanaston käyttöön. Ultimate, kuten suuri osa urheilulajeista, on kansainvälinen laji. Englannin valta-asema lajin sisällä asettaa englanninkielisen sanaston oletukseksi tilanteissa, joissa on mukana useita eri kieliä puhuvia pelaajia. Toisaalta suomen ja ranskan suhteen sitaatit ovat käytössä myös omankielisessä ilmaisussa, kuten sääntöjen käännöksissä ja puhekielestäkin voidaan huomata. Tätä ilmiötä voidaan yrittää selittää monella tavalla riippuen siitä, mikä kielenkäytön funktio ja konteksti kulloinkin on. Englanninkielisten sanojen lyhyys helpottaa puhetta. Se saattaa myös luoda yhteenkuuluvuutta. Kun puheesta siirrytään tekstiin, ei näitä sitaattilainoja voi välttämättä kokonaan hylätä, vaikka käännös tulisikin rinnalle, sillä sitaatit ovat kuitenkin ensisijaisesti käytössä käytännön tasolla.

Mikäli sanat kotoutuvat tai ne tarkoituksenmukaisesti kotoutetaan, voi syynä olla hyvinkin käytännöllisiä seikkoja: liian vieras äännerakenne, taivuttamisen vaikeus jne. (Sajavaara 1989, 74). Mikäli sana tulee laajan puhujajoukon käyttöön, on tärkeää, että kaikki pystyisivät käyttämään sanaa tasapuolisesti ja ongelmitta (Sajavaara 1989, 72). Tällaisesta tilanteesta esimerkkinä ultimatien säännöt: sääntötekstiä olisi tarkoitus pystyä lukemaan, vaikkei ennalta tuntisikaan lajia, eikä välttämättä edes osaisi englantia (siitä syystä säännöt ylipäättään on käännetty suomeksi ja ranskaksi). Tällöin kääntäjän on pohdittava, millä tavalla hän siirtää englannista pelaajille tutut ilmaukset sääntötekstiin.

Lainasanan outous on kuitenkin suhteellista (Sajavaara 1989, 71). Englantia osaava voi kokea kääntämisen jopa häiritseväenä, mikäli hän esimerkiksi jo ymmärtää alkuperäisen sanan merkityksen ja on ehkä jo tottunut käyttämään sitä. Ultimaten puhekielessä käytetään paljon sanoja suoraan englannista, joten ehkä sen vuoksi käännösten käyttöönotto voi tuntua oudolta, eikä kovin tarkoituksenmukaiselta. Aika näyttää, millaiseksi sitaattien ja käännösten suhde muotoutuu. Anglismien kannattajat vetoavat erityisesti siihen, että anglismit ovat uusia ja puhtaita ilmauksia, neutraalimpia kuin kielessä jo olemassa olevat sanat (Goosse 1975, 50; Haarala 1981, 36; Sajavaara 1989, 74). Ne eivät aiheuta mielle yhtymiä samoin kuin jokin ennalta tuttu sana, jolloin ne on helpompi pitää erillään vaikkapa yleiskielestä. Tämän käsityksen valossa on myös luonnollista, että ultimatussa käytetään paljon sitaattilainoja.

Ullmannin semanttisia muutoksia on havaittavissa sanastossa runsaasti: kun vieraita käsitteitä käännetään, eli muodostetaan erilaisia käännöslainoja, lainaajakielen sanat saavat uusia merkityksiä. Sanojen aiemmat yleiskielen tai muiden erikoiskielen merkitykset säilyvät sanassa myös enemmän tai vähemmän, ja voidaan pohtia, onko tästä haittaa ultimaten erikoiskielelle. Semanttisista muutoksista ellipsiä hyödyntää erityisesti ultimaten puhekieli. Puhekieli suosii lyhyitä ja helppokäyttöisiä ilmauksia, jolloin useampiosaisista sanoista käyttöön jää vain yksi osa, joka kantaa puheessa koko käsitteen merkitystä. Puhekielessä sanan ei välttämättä tarvitse olla yhtä läpinäkyvä kuin tekstissä, sillä puhekieltä runsaasti käyttävien pelaajien voidaan jo olettaa tuntevan säännöt. Kuten Nuolijärvi (1999, 18) ja Itkonenkin (1990, 27) toteavat, sanan ymmärtäminen on aina lopulta kiinni käsitemaailman tuntemuksesta. Voidaan siis ajatella, että joskus termi voidaan hyväksyä myös ”epätäydellisemmässä” muodossa.

Yksi lainaamisen periaatteista Sajavaaran (1989, 65) mukaan on lainanantajakielen osaaminen. Suomessa englantia osataan yleisesti hyvin, mikä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että monia sanoja on käännetty: kääntäminen on helpompaa ja tapahtuu itsestään, kun alkuperäiset sanat ymmärretään. Toisaalta kielen osaaminen voisi johtaa myös siihen, että sitaattilainat kelpuutetaan sellaisinaan. Ranska taas on kielenä muutenkin lähempänä englantia, erityisesti sanastonsa kannalta, jolloin englanninkieliset sanat ovat tuttuja jo entuudestaan, tosin ranskalaisessa ääntöasussa. Kunkin kielen omat ääntämissäännöt vaikuttavat osaltaan siihen, miten englanninkielinen sana ja sen ääntämismalli ovat siirtyneet kieleen. Lisäksi suomen osalta voivat vaikuttaa suomen kielen hyvin erilainen kirjoitustapa ja taivutussäännöt.

Kielen oman sanan rinnalla tai sen tilalla käytetään vieraita lainasanoja erityisesti erikoiskielissä (Sivula 1989, 192; Sajavaara 1989, 90). Lainasana ja kielen oma sana voivat jäädä kieleen rinnakkain, jolloin niistä muodostuu synonyymipari (Sivula 1989, 192). Ultimatussa tällaisia synonyymipareja on suomessa ja ranskassa, sillä käytössä on sekä englanninkielinen lähtösana, että sen käännös. Vaikka synonymia nähdään joskus ongelmallisena, eikä se vastaa hyvän termin ihannetta, se on kuitenkin joskus jopa välttämätöntä.

Joidenkin mielestä erikoiskielen sanastossa tulee pyrkiä tasapainoon vieraiden ja kotoisten elementtien välillä (mm. Haarala 1981, 36). Kuten jo todettu, sanojen kotouttaminen ei välttämättä takaa erikoiskielen parempaa ymmärrettävyyttä. Erikoiskielen yleiseen ymmärrettävyyteen tuleekin panostaa eri verran alasta riippuen (Haarala 1981, 12). Joskus myös kahden eri sanastojärjestelmän rinnakkainen olemassaolo on perusteltua. Voidaan ajatella, että ultimatussa on olemassa kaksi päällekkäistä sanastoa, toinen alan osaajille (käytetään enemmän sitaattilainoja) ja toinen yleisempään käyttöön (esiintyy erityisesti säännöissä käännöslainoina). Se, aiheuttaako rinnakkaisten sanojen olemassaolo ongelmia vai onko se tarkoituksenmukaista, on kunkin alan itsensä päätettävissä, kuten erikoisalan kielen sanastotyö usein muutenkin (Haarala 1981, 13).

Ultimaten sanastoa esiintyy puhuttuna, kirjoitettuna, niin englanniksi kuin kunkin kielialueen omalla kielellä, sekä myös viitottuna. Viittomat lisäävät oman kerroksensa ultimaten kieleen. Viittomien käyttö rinnakkain puhutun ja kirjoitetun kanssa on hyvin perusteltua, mutta myös tämän kielen kerrostuman suhdetta ultimaten muihin kielen tasoihin on syytä pitää silmällä ja kehittää tarkoituksenmukaisesti.

Erikoiskielen normittaminen tulee ajankohtaiseksi yleensä silloin, kun erikoisala ja samalla sen kieli alkavat levitä laajemmalle. Ultimaten tapauksessa ollaan menossa koko ajan eteenpäin niin Suomessa kuin Ranskassakin, joten aika näyttää, millaista huomiota sanastoon kiinnitetään. Useimmiten erikoiskielen normit luodaan käytön kautta, minkä takia uusia sanoja voi olla hyvin hankala koota ja hallita (Havu ja Räsänen 2016, 13, 15). On myös ymmärrettävää, että kieli ja sanasto eivät välttämättä tule ensimmäisenä mieleen urheilulajia ja sen kehitystä ajateltaessa, mutta sanasto on kuitenkin oleellinen osa lajia, siitä kertovaa tekstimateriaalia ja puhetta, niin treeneissä, pelikentällä kuin eri medioissakin.

Ultimaten puhekielessä voidaan havaita eroavaisuuksia sääntötekstiin verrattuna. Puhekielestä voidaan löytää slangipiirteitä: vieraiden sanojen suosiminen (sitaattilainat), sekä suomessa slangityyppisten sananmuodostuskeinojen käyttö. Mullerin esimerkin tapaan (1985, 97) myös ultimaten puhekielessä käytetään paljon englannista peräisin olevia nimityksiä, kun taas kirjallisessa ilmaisussa niitä on pyritty korvaamaan, eli kääntämään. Erikoisalan puhekielessä lainasanoja käytetään usein sellaisinaan (Muller 1985, 96), ja näin vaikuttaisi olevan myös ultimaten tapauksessa: puhe suosii sitaattilainoja, kun taas sääntöteksteissä pyritään esittämään sanasta omankielinen käännös, ainakin alkuperäisen sanan rinnalla.

6. Lopuksi

Tutkimuksessani tarkoituksena oli luoda katsaus ultimaten sanastoon ja siihen, miten se on siirtynyt suomeen ja ranskaan alkuperäiskielestä englannista. Korpuksena toimivat lajin säännöt ja niiden käännökset, sekä omakohtaiset kokemukset ultimaten puhekielestä Suomessa ja Ranskassa.

Ultimate on peräisin Yhdysvalloista, ja näin ollen ultimatesanasto on peräisin englannin kielestä. Ultimaten sanasto on moniulotteinen kokonaisuus, sillä eri kielten välisten erojen lisäksi sanastoa voidaan tarkastella myös erikoiskielenä suhteessa kunkin kielen yleiskieleen. Tutkimuksessani olen pyrkinyt kuvaamaan ultimaten erikoiskieltä suhteessa yleisiin erikoiskielen ominaisuuksiin ja vertailemaan ultimaten erikoiskieltä ja sen sanastoa eri kielten välillä, ottaen myös huomioon kielen eri tasot.

Pohjana kuvaukselle käytin erikoiskieliin liittyviä artikkeleita ja muita teoksia, sekä sanojen lainautumista selittäviä teoksia ja teorioita. Lisäksi otin mukaan myös lyhyesti laajemman yleisen kääntämisen näkökulman Vinayn ja Darbelnet'n analyysin kautta, sekä sosiolingvistisiä huomioita kaksikielisyydestä, kontekstista ja vuorovaikutuksen ulottuvuuksista.

Ultimaten erikoiskielessä on havaittavissa monia erikoiskielille tyypillisiä ominaisuuksia. Erikoiskieli on todella moniulotteinen kokonaisuus, varsinkin kun siihen lisätään siirtymä kielestä toiseen. Erikoiskielen olemassaolo usealla eri kielellä ja usealla eri kielen tasolla on tasapainoilua kielen eri funktioiden välillä. Vaikka sanaston vakiintuminen termeiksi palveleekin suurelta osin myös ultimaten erikoiskielen optimaalista käyttöä, ei kaikkia hyvän termin ominaisuuksia voida pitää välttämättöminä ultimaten sanastolle.

Ultimate on suhteellisen pieni mutta kasvava laji niin Suomessa kuin Ranskassakin. Lajin erikoiskielikään ei siis ole vielä niin vakiintunutta tai tuttua kuin joidenkin muiden urheilulajien kieli. Ultimate kuitenkin hyödyntää myös paljon yleiskieltä ja muiden lajien sanastoa. Lajin tunnettuuden lisääntymisen myötä myös lajin kielen voidaan odottaa leviävän laajemmalle. Erikoisalan sanastoa on myös käytettävä tekstitasolla enemmän, muun muassa lajin uutisoinnissa tai artikkeleissa. Tällaiset tekstityypit eroavat sääntöteksteistä, ja niillä voi olla erilaisia sanastollisia tarpeita. Suureksi osaksi puhekielen tasolla syntyneen ultimatesanaston siirtäminen entistä enemmän

kirjoitettuun muotoon on mielenkiintoinen prosessi. On myös mielenkiintoista seurata, kuinka kieltä aletaan käyttää esimerkiksi suuremmalle yleisölle pelien selostuksissa.

Ultimaten kieltä voitaisiin vielä tutkia paljon enemmän. Puhekielen tasolla tutkittavaa olisi paljonkin. Voitaisiin esimerkiksi tutkia erilaisia slangityyppisiä ilmauksia, myös laajemmin kuin yksittäisten sanojen tasolla. Tällainen tutkimus vaatii toki paljon kenttähavainnointia. Ultimaten uutisointi tarjoaa myös tutkimusaineistoa, varsinkin englanniksi, mutta miksei myös suomeksi ja ranskaksi, varsinkin kun Suomessa ja Ranskassakin ultimaten medianäkyvyyden suhteen ollaan vielä melko alkuvaiheessa. Lisäksi sanastoa voidaan toki tutkia monissa muissakin maissa ja kielissä.

Aika näyttää kuinka ultimate tulee kehittymään urheilulajina, ja kuinka lajin lisääntyvät dokumentit tullaan kääntämään eri kielille. Näkyvyys suurelle yleisölle tulee varmasti kasvamaan maasta ja kielestä riippumatta, jolloin myös ultimaten erikoiskielen suhteen saattaa herätä uusia tarpeita. Urheilulajien erikoiskielet tarjoavat monipuolisen tutkimuskohteen, ja vaikka urheilu ei useankaan mielestä suoraan liittyisi kielitieteisiin, on kielellä aina huomattava rooli monien toimintojen kannalta, myös ultimatussa.

7. Lähteet

Aineistolähteet:

WFDF Ultimate Rules Committee, 2017. *WFDF Rules of Ultimate 2017*.
(http://wfdf.org/downloads/cat_view/26-rules-of-play/32-ultimate)

Bellon, Romain; Cyril Cayla 2017 (ranskankielinen käännös). *WFDF Rules of Ultimate 2017*. (<http://www.ffdf.fr/les-regles-du-jeu/>)

Sihvonen, Satu 2017 (suomenkielinen käännös). *Suomen Liitokiekko ry:n Ultimaten säännöt 2017 (WFDF Rules of Ultimate 2017)*.
(<http://www.ultimate.fi/ultimate/saannot/viralliset-saannot/>)

Kirjallisuuslähteet:

Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.

Goosse, André 1975. *La néologie française aujourd'hui*. Paris: Conseil international de la langue française.

Haarala, Risto 1981. *Sanastotyön opas*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – valtion painatuskeskus.

Haarala, Risto 1989. *Sanat tiedon ja taidon palveluksessa*. Teoksessa Vesikansa, Jouko (toim.), *Nykysuomen sanavarat*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset. 259-275.

Hartmann, Reinhard Rudolf Karl 2007. *Interlingual Lexicography: Selected Essays on Translation Equivalence, Contrastive Linguistics and the Bilingual Dictionary*. Tübingen: Niemeyer cop.

Havu, Jukka, Matti Räsänen 2016. *La norme et le néologisme en finnois*. ??

Häkkinen, Kaisa 1990. *Mistä sanat tulevat: suomalaista etymologiaa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Itkonen, Terho 1990. *Vierassanat: kielenkäyttäjän opas*. Helsinki: Kirjayhtymä.

- Karttunen, Kaarina 1989. *Stadi on hervoton pleisi*. Teoksessa Vesikansa, Jouko (toim.), *Nykysuomen sanavarat*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset. 148-164.
- Lehikoinen, Laila 1995. *Suomea ennen ja nyt, suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. 2. korjattu painos. Loimaa: Loimaan Kirjapaino Oy.
- Loubier, Christiane 2011. *De l'usage de l'emprunt linguistique*. Montreal: Office Québécois de la langue française.
- Louw, Johannes P. 1986. *Sociolinguistics and Communication*. London: United Bible Societies.
- Mitterand, Henri 1986. *Les mots français*. 7. päivitetty painos. Paris: Presses universitaires de France.
- Muller, Bodo 1985. *Le français d'aujourd'hui*. Paris: Klincksieck.
- Nuolijärvi, Pirjo 1999. Yleiskielen ja erikoiskielen raja – veteen piirretty viiva. *Terminfo* 4/1999. 12-16.
- Nuutinen, Outi 1989. *Käännöslainat*. Teoksessa Vesikansa, Jouko (toim.), *Nykysuomen sanavarat*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset. 110-126.
- Sajavaara, Paula 1989. *Vierassanat*. Teoksessa Vesikansa, Jouko (toim.), *Nykysuomen sanavarat*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset. 64-109.
- Sivula, Jaakko 1989. *Synonyymit*. Teoksessa Vesikansa, Jouko (toim.), *Nykysuomen sanavarat*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset. 183-199.
- Snell-Hornby, Mary 1988. *Translation studies : an integrated approach*. Amsterdam: Benjamins.
- Ullmann, Stephen 1962. *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford: Blackwell.
- Vinay, J. P., J. Darbelnet 1977 (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Les Éditions Didier.

8. Liitteet

Liite 1: Ultimaten sanastoa englanti-suomi-ranska, sääntöteksti ja puhe

Säännöt (EN)	Säännöt (SU)	Puhe (SU)	Säännöt (RA)	Puhe (RA)
brick	brick	brick / brikki	brick	brick
call	huuto	huuto	call / appel	
catch	kiinniotto	kätsi	catch	catch
check	kuittaus / kiekon peliin laittaminen	check / tsekki	check	check
contact	kontakti		contact	
contest	kiistan	kiistan	contest	contesté
defence	puolustus	puolustus / puolu	joueurs défensifs	défence
deflection	kimmotus		déflexion	
disc	kiekko	kiekko	disque	disque
disc in	pelissä	pelissä	disc in	disc in
disc space	kiekon mitta	disc space	disc space / distance	
double team	kaksoismarkkerointi	tuplamarkkeri / double team	double team	double team
double touch	kaksoiskosketus		double touch	
down	maassa	maassa	down	down
fast count	nopea lasku / fast count	nopea lasku	fast count / compte rapide	
field	kenttä	kenttä	aire de jeu	
flying disc	liitokiekko	liitokiekko	disque volant	disque volant

force-out foul	ulos pakotus –virhe		faute « force out » / expulsion	
foul	virhe	virhe	faute	faute
handover	ojentaminen		hand-over	
infraction	rikkomus	virhe	infraction	faute
injury stoppage	loukkaantumiskeskeytys	injury	interruption pour blessure	injury
interception	katko / katkokiinniotto	katko	interception	
marker	markkeri	markkeri	marqueur	marqueur
offence	hyökkäys	hyökkäys / hyökki	joueurs attaquants	attaque
offside	paitsio / offside		offside	
out-of-bounds	ulkona	ulkona / out	out / hors-jeu	out
pick violations	pick-estämisrikkeet		violations de type « pick »	
play on	pelaa / play on	play on	play on	play on
point	piste	piste	point	point
pull	aloitusheitto	aloitusheitto	pull / engagement	pull verbi : puller
receiver	hakija	hakija	réceptionneur	
Spirit of the Game	Spirit of the Game	Spirit of the Game / Spirit	l'esprit du jeu	l'esprit / Spirit
stall count	pysäytyslasku	lasku	stall-count / compte	compte
stall-out	vanha	vanha	stall-out	stall-out

stalling	lasken / stalling	lasken	stalling	compter
straddle	haarukointi / straddle		straddle / chevauchement	
strip foul	riistovirhe / riisto	strip	faute strip	strip
technical stoppage	tekninen keskeytys / technical	technical	interruption technique	technical
time-out	aikalisä / time-out	aikalisä / aika	temps-mort	temps-mort / time
travel infraction	askelrikkomus / askeleet	travel	travel	travel
turnover	pelin kääntyminen / kiekonmenetys	kääntyminen	turnover	turnover / turn
ultimate	ultimate	ultimate	ultimate	ultimate
violation	riike	virhe	violation	faute
vision	näkyvyys / vision		vision	
wrapping	halaus / wrapping		wrapping / encerclement	

Liite 2: Ultimaten sanastoa puheessa sääntöjen ulkopuolelta, englanti-suomi-ranska

EN	SU	RA
backhand	rystyheitto / rysty	
break side	pimeä puoli	
callahan	callahan	callahan
cut	haku	cut / appel
D (=defence)	D	D
dump	dumppi	dump
forehand / flick	kämmenheitto / kämmen	coup droit / flick / side
greatest	greatest	greatest
handler	rakentaja / raksa	handler
horizontal stack	tasakasa / tasuri	stack horizontal
layout / dive	dyykki / levy verbi : dyykata, levyttää	dive verbi : diver
open side	avoin puoli	côté ouvert
(to) poach	träpätä	poacher
strike	strike / väli	strike
trap	trap / trappi	
vertical stack	jono	stack vertical

9. Résumé en français

1. Introduction

L'ultimate est un sport provenant des Etats-Unis qui se joue avec un disque volant. Le sport est relativement nouveau : il est arrivé en Finlande et en Europe vers les années 70. Avec environ six ans d'expérience personnelle de ce sport, nous avons choisi d'en étudier le vocabulaire. Le but de ce travail est d'observer les caractéristiques du vocabulaire de l'ultimate en le comparant entre trois langues (anglais, finnois et français), examinant les possibles raisons pour leurs manifestations et donnant un aperçu général de cette langue en tant que langue de spécialité : les caractéristiques, les étapes de développement, les problèmes et sa position vis-à-vis des autres niveaux de langue.

Notre corpus consiste des règles officielles du sport rédigées par World Flying Disc Federation WFDF : la version originale de l'an 2017 en anglais avec ses traductions en finnois (2017) et en français (2017). Existant en plusieurs langues, ces textes offrent une bonne base pour une recherche. Une langue de spécialité se manifeste surtout en forme orale, et pour cette raison nous avons également choisi d'inclure quelques observations de la langue parlée : des mots qui s'utilisent sur les champs, en pratique. Ces mots ont été choisis d'après notre propre expérience, étant donné que nous pratiquons le sport en Finlande depuis 2011, et en France entre 2013-2014. Comme nos ressources sont limitées, le vocabulaire de la langue parlée n'est pas exhaustif, mais est plutôt présenté comme un exemple supplémentaire, tout de même intéressant et éclaircissant.

Nous examinons le vocabulaire principalement à travers le concept de l'emprunt, ou mot emprunté. Les sources principales pour étudier le vocabulaire sont la classification des mots empruntés de Christiane Loubier (2011) et la classification des anglicismes de Paula Sajavaara (1989). En plus, pour placer la langue de l'ultimate dans un contexte plus vaste et observer ses caractéristiques vis-à-vis aux autres langues de spécialité, nous avons utilisé plusieurs descriptions, comme Haarala (1981) et Muller (1985). Les aspects sociolinguistiques de notre étude proviennent des idées de Loubier (2011) et Nida (Louw 1986).

2. C'est quoi, l'ultimate ?

L'ultimate (ou disque volant) est un sport d'équipe qui se joue avec un disque volant appelé souvent simplement *disque*. Le terrain est un rectangle de 100 mètres de long et 37 mètres de large. Aux deux buts du terrain se trouvent les zones d'en-but. Un match se joue 7 contre 7. Chaque point commence quand l'équipe 1 lance le disque depuis sa zone à l'équipe 2 à l'autre zone. L'équipe 1 commence en défense et l'équipe 2 en attaque. Le joueur attaquant avec le disque ne peut pas s'avancer en courant, mais il doit lancer le disque à un de ses coéquipiers avançant ainsi jusqu'à la zone opposée pour marquer un point. Si la défense attrappe le disque, ou il touche le sol ou est attrapé hors du terrain, les défenseurs deviennent attaquants et vice versa. Un joueur a 10 secondes pour lancer le disque. Sinon, les rôles changent également. Normalement, un match se joue jusqu'à 15 points ou 75 minutes, avec un mi-temps. Selon chaque tournoi, la durée peut se varier.

Généralement, en ultimate, il n'y a pas de juge. Les joueurs s'auto-jugent selon les instructions des règles du jeu. L'esprit du jeu (Spirit of the Game), c'est-à-dire respecter l'opposant et éviter le contact physique, entre autres, est le principe le plus important de l'ultimate, et il a un rôle visible aussi dans les grands tournois, comme le championnat du monde. L'ultimate se joue dans trois catégories : open (masculin), féminin et mixed (masculin+féminin). Le sport est né en plain air, et principalement il se pratique en pelouse, mais aussi à la plage et en salle.

Suomen liitokiekkoliitto (Fédération finlandaise du disque volant) a été fondée en 1978. En 1977, est née la Fédération Française de Frisbee, plus tard en 1982 Fédération Flying Disc France. En France, il y a environ 100 clubs d'ultimate (selon les statistiques de 2015-16) alors qu'en Finlande, le nombre est environ 20. Dans les deux pays, on joue le championnat national chaque année, entre plusieurs équipes et dans plusieurs catégories.

Pour qu'on puisse parler et écrire sur l'ultimate, il est indispensable de connaître le sport de même que sa langue et son vocabulaire. Dans les chapitres suivants, nous étudions ce que c'est qu'une langue de spécialité et comment ses traits se voient dans le cadre de l'ultimate.

3. Des points de vue pour observer la langue

3.1 Mots empruntés

Le nom *emprunt* s'utilise le plus souvent pour décrire des mots qui viennent d'une autre langue (Sajavaara 1898, 65). Emprunter des mots fait naturellement partie du développement d'une langue (Sajavaara 1898, 64 ; Loubier 2011, 5). En générale, une langue emprunte des mots depuis une langue qui a un statut plus élevé , ce qui veut dire plus de locuteurs ou une culture plus étendue (Häkkinen 1997, 230). Les emprunts ne se distinguent pas toujours des mots propres d'une langue, et souvent il peut être impossible de dire si un mot est emprunté ou pas.

Il y a plusieurs classifications des emprunts. Dans notre étude, nous avons utilisé celles de Paula Sajavaara (1989) et de Christiane Loubier (2011).

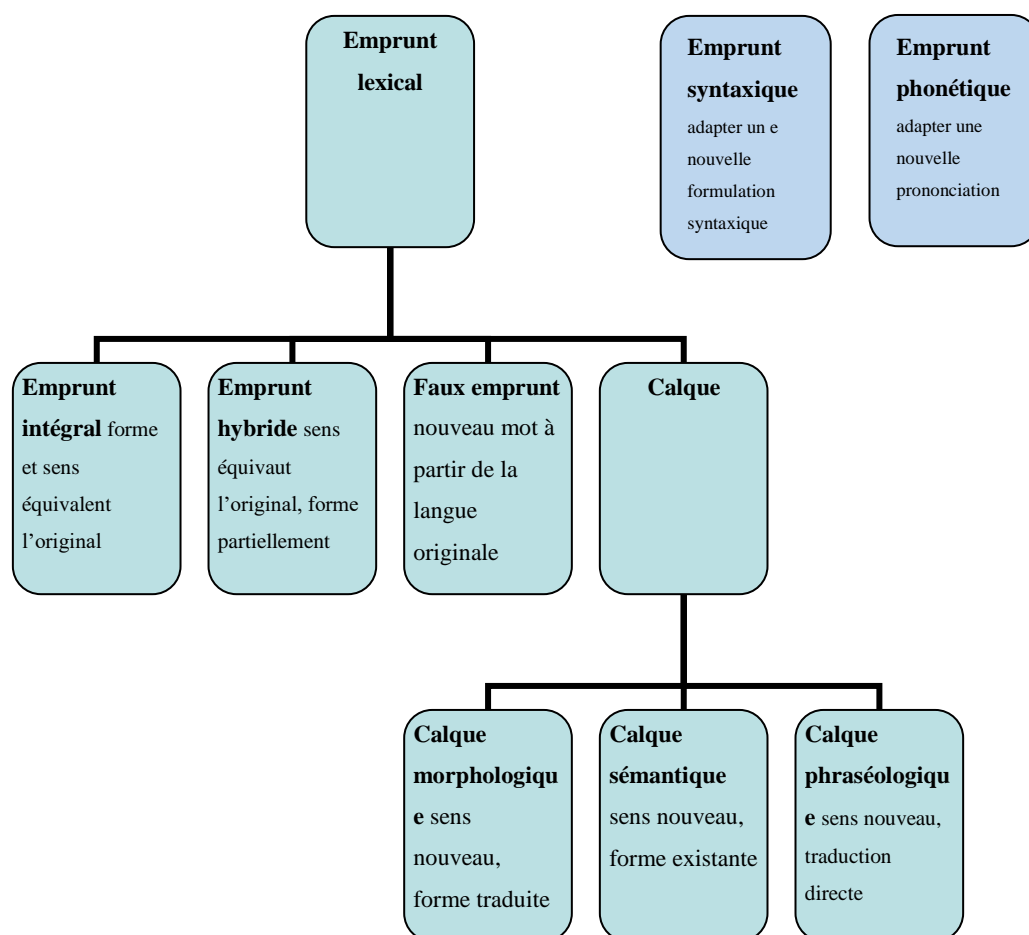

Image 1 : La classification selon Loubier (2011)

1. Emprunts directs	<p>Peuvent avoir une forme étrangère ou partiellement adaptée</p> <p>E.g. <i>Brick</i> (angl.) – <i>brick</i> (fin.) – <i>brick</i> (fra.)</p>
2. Calques	<p>Traduction directe de l'anglais</p> <p>E.g. <i>Spirit of the Game</i> (angl.) – <i>l'esprit du jeu</i> (fra.)</p>
3. Emprunts de sens	<p>Le sens du mot étranger est transmis au mot de la langue emprunteuse</p> <p>E.g. <i>Wrapping</i> (angl.) – <i>halaus</i> (fin.)</p> <p><i>halaus</i> s'est transformé à un mot uniquement pour ultimate</p>
4. Emprunts dont seulement une partie du mot est traduite	<p>E.g. <i>force-out foul</i> (angl.) - <i>faute</i> « <i>force out</i> » (fra.)</p>
5. Emprunts qui ont partiellement le sens du mot anglais	<p>d. Le sens s'est réduit et spécialisé</p> <p>E.g. <i>Dump</i> (angl.) – <i>dumppi</i> (fin.)</p> <p>Le mot finnois s'utilise uniquement en ultimate</p> <p>e. Le sens s'est étendu</p> <p>E.g. <i>Disc in</i> (angl.) – <i>pelissä</i> (fin.)</p> <p>f. Le mot anglais n'a pas de sens commun avec l'emprunt</p> <p>(pas d'exemple en ultimate)</p>
6. Emprunts dont seulement une partie est empruntée	<p>E.g. <i>out-of-bounds</i> (angl.) – <i>out</i> (fin. et fra.)</p>
7. Abréviations	<p>E.g. <i>D</i> (angl.) – <i>D</i> (fin) - <i>D</i> (fra.)</p>

	<i>D</i> est une sbréviation du mot <i>defence</i> 'défence'
--	--

Image 2 : La classification des anglicismes selon Sajavaara (1989)

Il est souvent difficile ou même impossible de classer un mot emprunté dans une seule catégorie. Cependant, ces catégories peuvent être utilisées pour décrire le vocabulaire.

Le niveau du mot et le niveau du concept ne peuvent pas être séparés. Entre ces deux niveaux, il y a pourtant beaucoup de mouvement. Des changements sémantiques ont lieu beaucoup plus souvent que des changements morphologiques ou phonétiques (Ullmann 1962, 195). Pour cela, il est naturel d'utiliser des mots déjà existants, même pour désigner de nouveaux concepts. Ullmann présente cinq types de changement sémantique : la réduction du sens, l'expansion du sens, la polysémie (un mot a plusieurs sens), la métonymie (il y a une connexion temporelle ou spatiale entre les sens, et ils se mélangent) et l'ellipse (une partie d'une désignation composée de plusieurs parties est omise, et le sens global désigne la partie restante).

3.2 Sociolinguistique

En étudiant une langue de spécialité, il est naturel de faire le lien avec le côté culturel et social de la langue. Les mots, et les langues entières, forment une partie notable de la communication dans un certain groupe (Loubier 2011, 7).

Selon Nida, l'interaction entre les gens se base sur deux dimensions (Louw 1986, 9), la dimension verticale, c'est-à-dire le pouvoir, l'autorité, le respect, le statut et le prestige. La dimension horizontale comprend la solidarité, l'identification et la reconnaissance. Ces dimensions influencent la langue dans chaque situation. Elles peuvent expliquer certains phénomènes dans le vocabulaire. La langue de l'ultimale, à la manière des autres langues de spécialité, transmettent motivations variées, comme le pouvoir ou la solidarité.

3.3 Langue de spécialité

La langue commune est la base de l'écriture d'une langue, et elle est fondée sur la tradition commune (Lehikoinen 1995, 91). Dans la langue commune, on peut distinguer des ensembles plus petits, comme les dialectes et les langues de spécialité. Ces ensembles se distinguent de la langue commune en particulier par leur vocabulaire,

surtout les langues des sciences, des professions et des autres domaines de spécialité. Ces langues sont appelées les langues de spécialité. (Haarala 1981, 9).

Il est pratiquement impossible de distinguer toutes les langues de spécialité, parce qu'elles sont souvent superposées (Muller 1985, 187). Les langues de spécialité ont une connexion avec la langue commune de même qu'avec d'autres langues de spécialité (Muller 1985, 208-209). Les mots empruntés sont également nombreux (Sajavaara 1989, 90 ; Muller 1985, 192), plus nombreux que dans les autres parties de langue.

Si une dénomination se stabilise dans l'usage avec un certain concept, elle devient un terme (Haarala 1981, 15). Selon Haarala, un terme devrait désigner le concept le plus exactement possible, être court et facile à prononcer, et se distinguer des autres termes (1981, 37). En plus, chaque terme devrait avoir de préférence une seule signification : les concepts des langues de spécialité sont précis est ils doivent pouvoir être distingués (1981, 11).

Le vocabulaire d'une langue de spécialité est produit de trois manières (Muller 1985, 205-206) : un mot de la langue commune ou d'une autre langue de spécialité est choisi pour nommer le concept, ou bien le mot est créé en l'empruntant, en réunissant des mots communs ou en modifiant des mots. Il serait important d'avoir une balance entre les éléments propres et étrangers dans le vocabulaire, mais l'adaptation des mots dans la langue cible ne devrait pas être le but exclusif (Haarala 1981, 36). Les mots empruntés s'adaptent le plus souvent dans la langue de spécialité écrite (Haarala 1989, 273), mais dans la variation parlée, ils sont souvent gardés comme tels (Muller 1985, 96).

Les langues de spécialité naissent et se développent parmi les usagers de la langue et les professionnels. Les institutions normatives n'interviennent pas dans leur développement, mais les normes de la langue de spécialité se forment à partir de l'usage (Havu et Räsänen 2016, 13). Il serait important que tout le monde utilise les mêmes dénominations, mais cela n'est pas évident et réquiert du travail systématique (Haarala 1981, 12).

La langue de spécialité s'utilise dans sa forme écrite et en forme parlée (Nuolijärvi 1999, 15). Souvent, les mots se passent du parlé à l'écrit (Nuolijärvi 1999, 12). Dans la langue parlée, les mots peuvent être plus étrangers tandis que dans la langue écrite, on a tendance à les traduire (Muller 1985, 97 ; Haarala 1989, 273). La langue parlée peut

aussi contenir de l'argot. Selon Nida (Louw 1986, 14) et Lehtikainen (1995, 91), l'argot est une forme de la langue parlée utilisée par un certain groupe social. La caractéristique de l'argot est d'utiliser des mots argotiques parmi la langue (Karttunen 1989, 149).

4. L'ultimate en tant que langue de spécialité

L'ultimate est originaire des Etats-Unis. Avec le sport, les nouveaux concepts sont passés dans d'autres langues. La langue de l'ultimate se distingue de la langue commune par son vocabulaire, ce qui est typique des langues de spécialité. La français et le finnois n'ont toujours pas beaucoup de matériel écrit sur l'ultimate, mais la langue existe surtout en forme parlée. Plus le sport se répand, plus il est probable que la langue écrite devient essentielle. En plus de la langue écrite et parlée, on utilise également des signes de bras dans le jeu. Les signes sont indispensables sur le grand terrain où il n'est pas toujours facile d'entendre les appels qui ont un rôle important dans le jeu.

Les règles officielles de l'ultimate en français contiennent plus d'emprunts intégraux tandis que la version en finnois contient plus de calques. Le finnois est historiquement une langue puriste qui préfère la traduction encore aujourd'hui (Sajavaara 1989, 84, 89; Havu et Räsänen 2016, 6), ce qui peut expliquer le nombre des calques. Le français et l'anglais ont une histoire commune depuis longtemps. Cela peut faciliter l'usage des emprunts intégraux.

Toutes les deux traductions des règles de l'ultimate font l'usage des mots originaux anglais présentés à côté des calques, en parenthèse ou entre guillemets. Tous ces calques ne s'emploient pas toujours dans la langue parlée de l'ultimate, et c'est peut-être pour cela que l'on considère comme indispensable d'inclure dans le texte les mots anglais ainsi que les calques. Dans certains cas, il est normal qu'une langue de spécialité emploie en même temps des mots étrangers et des mots traduits (Haarala 1981). Même si la synonymie est considérée comme un trait à éviter entre les termes d'une langue de spécialité (Haarala 1981, 12), ce n'est pas automatiquement un problème, comme on peut le voir dans la langue de l'ultimate.

Quelques calques paraissent plus longs que les mots anglais d'origine, ce qui explique l'usage des emprunts intégraux dans la langue parlée. En outre, l'anglais est une langue globalement connue, et dans un cadre international comme le sport, il est simple et naturel d'utiliser cette langue. En plus des raisons morphologiques ou phonétiques, on

peut considérer l'explication de Loubier (2011) sur le bilinguisme social : l'usage d'une langue ou d'une autre a toujours également un aspect social, et le choix de la langue forme l'identité linguistique des locuteurs. Selon Loubier (2011), Sajavaara (1989) et Goosse (1975), l'usage et le choix des mots est aussi fondé sur des raisons sentimentales. Les choix lexicaux peuvent se baser sur la facilité de la prononciation ou sur la connaissance commune du mot, mais ces choix se font également pour construire des structures sociales : des relations avec d'autres groupes.

L'usage de l'ellipse dans la langue parlée est très habituel (Haarala 1981, 37). Ceci est lié au fait que les mots parlés ont besoin d'être plus courts et faciles à prononcer. Dans l'ultimate, il est important de pouvoir utiliser les mots rapidement. A l'oral, on pourrait penser que les emprunts intégraux étrangers et les dénominations raccourcies ne dérangent pas les locuteurs, la plupart étant des joueurs qui connaissent déjà le jeu et les règles. On n'a pas besoin d'utiliser des mots très explicatifs, alors que dans les règles c'est le contraire. Dans le vocabulaire de l'ultimate, on peut trouver des termes dont les caractéristiques sont en contre l'idéal du terme. Pourtant, d'après la fonction des mots, ces caractéristiques peuvent être acceptées, selon les besoins de la langue dans le sport.

Pour pouvoir emprunter des mots depuis d'autres langues, on doit connaître la langue étrangère, au moins à un certain niveau (Sajavaara 1989, 65). On ne peut pas dire si un mot est étranger ou pas : c'est une question relative (Sajavaara 1989, 71). Pour cela, les mots traduits peuvent paraître encore plus bizarres pour quelqu'un qui est habitué à utiliser le mot original. Dans la langue de l'ultimate, nous pouvons voir quelle est la relation entre les emprunts intégraux et les calques.

La standardisation de la langue de spécialité n'est pas un processus simple. Généralement, les normes se créent par l'usage, et il n'y existe pas d'institutions normatives pour régler la langue (Havu et Räsänen 2016, 13, 15). Etablir les standards devient plus important plus la langue et son vocabulaire deviennent populaires. On verra comment la situation de la langue de l'ultimate évoluera en France et en Finlande. Quand on pense au sport, la langue n'est pas forcément la première chose dont on s'occupe, mais surtout dans l'ultimate elle a un rôle marquant.

5. Conclusion

Dans notre étude, nous avons comme but d'examiner la langue de spécialité de l'ultimate et de voir comment le vocabulaire s'est transmis depuis l'anglais au français et au finnois. Notre corpus consistait des règles officielles du sport en anglais et de ses traductions en français en en finnois, comme de quelques mots présents surtout dans la langue parlée.

La base de la description était construite par des articles et autres oeuvres sur les langues de spécialité et sur les théories de traduction et d'emprunts, ainsi que de quelques notions de sociolinguistique sur le bilinguisme, le contexte et les dimensions de l'interaction.

L'ultimate est un sport relativement petit, mais croissant, en Finlande et en France. Pour cela, la langue de ce sport n'est pas très évoluée non plus, en comparaison avec d'autres langues de spécialité, par exemple d'autres sports. Les caractéristiques générales de la langue de spécialité se trouvent dans la langue de l'ultimate. Une langue est une entité avec de multiples dimensions, surtout quand on l'observe en plus à travers des mots empruntés. Le vocabulaire de spécialité est constitué de mots de plusieurs langues et de plusieurs niveaux, avec différentes fonctions.

La langue de l'ultimate pourrait s'étudier encore plus, surtout au niveau de la langue parlée. L'argot de l'ultimate pourrait offrir un champ intéressant pour une étude, entre autres, mais une telle étude requiert naturellement beaucoup d'observation. La présence de l'ultimate dans les médias, sport en pleine expansion, serait également un point de départ possible pour une étude ultérieure. Et, pourquoi pas, le vocabulaire et la langue des autres pays. La langue de l'ultimate évoluera à partir des nouveaux besoins surgis de la croissance de la popularité et de la quantité du matériel écrit. Même si la langue n'est peut-être pas la première chose à penser quand on pense au sport, elle a cependant un rôle notable dans plusieurs actions, surtout dans l'ultimate.